

Jolanta M. Marszalska*

*Folwarki klasztoru cystersów w Szczyrzycu
od XVII do XX w. w świetle zachowanych inwentarzy*

*The Cistercian monastic granges in Szczyrzyc
in the 17th to the 20th centuries as presented in the original inventories*

Podstawą gospodarki cysterskiej w wiekach średnich i w epoce nowożytnej była ziemia i związana z nią produkcja roślinna oraz hodowla. Miało to na celu przede wszystkim zaspokojenie bieżących potrzeb każdego konwentu. Od drugiej połowy XIII w. i istniejące, i nowo powstające wspólnoty cysterskie powiększały swoje dobra głównie poprzez nadania. Również od drugiej połowy XIII w. obserwuje się zwiększoną tendencję do zamiany dóbr leżących z dala od klasztoru na wsie lub ich części położone bliżej, co wiązało się z komasacją włości wokół poszczególnych klasztorów. Taka praktyka była również stosowana w klasztorze szczyrzyckim. Na przełomie XIV i XV w. w klasztorach cysterskich, wraz z rozwojem procesów osadniczych i zmianami organizacyjnymi, zaczęły kształtować się nowe formy gospodarowania – folwarki.

Ważnym działem gospodarki cysterskiej była produkcja rzemieślnicza, która zabezpieczała podstawowe potrzeby danego klasztoru i była też przeznaczana na handel. W zależności od zapotrzebowania działały między innymi piekarnie, browary, garbarnie, warsztaty szewskie czy kowalskie. Wspólnoty cysterskie zajmowały się hodowlą ryb (np. w Szczyrzycu znajdowały się trzy stawy), gospodarką leśną (pozyskiwano drewno na opał czy do budowni), hodowlą bydła i trzody chlewnej, ogrodnictwem, sadownictwem, pasiecznictwem, a także zielarstwem. Przy niektórych klasztorach cysterskich (również w Szczyrzy-

The Cistercian monastic economy in the Middle Ages and in the modern era was based on land farming and animal husbandry which provided for the current needs of each abbey. Since the second half of the 13th century both the existing and newly established Cistercian communities extended their estates mainly through endowments. Furthermore, since the second half of the 13th century more and more farmsteads located far from the abbey were traded for villages or their parts located closer, which in turn resulted in accumulation of the estates around specific abbeys. This was also a typical practice in the monastery in Szczyrzyc. At the turn of the 14th and 15th centuries new forms of farmsteads – granges – began to develop in the Cistercian monasteries along with the increased settlement processes and organizational changes.

One of the important branches of the Cistercian economy was handicraft production which provided for the basic needs of individual monasteries and the handmade products were also sold. Depending on their needs, the monasteries had bakeries, breweries, tanneries, cobblers and smithies. The Cistercian communities had fisheries (e.g. three fishponds in Szczyrzyc), forests (timber was produced for firewood or construction), cattle and swine, gardens, orchards, apiaries and herbaries. Some Cistercian monasteries (also in Szczyrzyc) had vineyards. When Stanisław VI Drohojowski was the abbot in Szczyrzyc, a brewery was built there (in 1628) which operated practically all the time until 1996 [1].

The monastic economy in Szczyrzyc was mainly agricultural and included fields, meadows, pastures, gardens

* Instytut Nauk Historycznych UKSW w Warszawie/Institute of History Science, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw.

cu) uprawiano winorośl. W Szczyrzycu w czasach rządów opata Stanisława VI Drohojowskiego (w 1628 r.) powstał browar i praktycznie nieprzerwanie prowadził działalność do 1996 r. [1].

Gospodarka klasztoru szczyrzyckiego miała zdecydowanie charakter rolniczy. Obejmowała pola, łąki, pastwiska, ogrody i sady. Podstawowymi uprawami były zboża kłosowe: żyto, pszenica, jęczmień, owies, a także proso zaliczane do roślin zbożowych z rodziny traw. Oprócz tych pięciu zbóż sadzono tatarak, grykę, wykę, koniczynę, ziemniaki, z przemysłowych konopie i chmiel. W ogrodach uprawiano następujące warzywa: pasternak, czarnuchę, chrzan, kapustę, marchew, pietruszkę, bób, rzepę, cebulę, buraki i mak. W ogrodach znajdowały się również drzewa owocowe, głównie jabłonie, grusze i śliwy.

Istotnym materiałem źródłowym do poznania gospodarki cystersów szczyrzyckich są zachowane w archiwum klasztornym XVII-, XVIII- i XIX-wieczne inwentarze gospodarcze [2]–[8] oraz wiele innych dokumentów, zwłaszcza odnoszących się do epoki nowożytnej. Szczególnie przydatne do omówienia zagadnienia gospodarki klasztornej były inwentarze XVIII- i XIX-wieczne. Na podstawie analizy ich zawartości można zauważyć wśród nich podobieństwa i różnice. I tak inwentarz *Revisio...* dokładnie opisuje stan zabudowań folwarcznych, podaje dokładny, imienny wykaz ludności pracującej w folwarkach (przy niektórych osobach nawet – wykonywany zawód, a także powiązania rodzinne). Dość szczegółowo ten sam inwentarz wymienia stan pogłowia bydła rogatego (przy krowach we wszystkich folwarkach podaje nawet ich imiona). Po raz pierwszy spotyka się w tym inwentarzu informacje o hodowli krów rasy tzw. poprawnej (krowa polska rasy czerwonej), a także o uprawach ogrodowych. Lakonicznie inwentarz informuje o wysiewach zbóż i ich zbiorach, o sprzęcie gospodarczym czy sprzęcie do gaszenia ognia.

Drugi inwentarz, z 1827 r., również opisuje stan zabudowań pięciu folwarków klasztornych z krescencją wysiewów i zbiorów (najbardziej pełny opis wysiewów i zbiorów dotyczy tylko folwarku w Raciborzanych). W wielu przypadkach zawiera identyczne dane jak inwentarz z 1868 r., dotyczące zbiorów zarówno zbóż, jak i z łąk i pastwisk, co sugeruje, że spisujący inwentarz w 1868 r. korzystał z informacji zawartych w inwentarzu z 1827 r.! Warto podkreślić, że inwentarz ten (1827) ma bardzo szczegółowy spis mieszkańców folwarków łącznie z ich powinnościami wobec klasztoru.

Ostatni z inwentarzy, sporządzony w latach 1868–1871, w porównaniu z poprzednimi, daje najbardziej precyzyjny opis zabudowań gospodarczych folwarków (było ich siedem), ich wyposażenia między innymi w narzędzia gospodarcze i sprzęt do gaszenia ognia. Wiernie opisuje poszczególne pomieszczenia folwarków, ich usytuowanie, stan zachowania, wyposażenie czy umeblowanie. Inwentarz ten daje również bardzo dokładny obraz wysiewów i zbiorów (zboża, ziemniaki, łąki, pastwiska) oraz informacje na temat stanu hodowli w poszczególnych folwarkach (wyszczególniając nawet wiek zwierząt). Największym mankamentem tego cennego źródła do poznania gospodarki klasztornej w drugiej połowie XIX w. jest brak jakichkolwiek wzmianek o ludności zamieszkującej w folwarkach.

and orchards. The basic crops included: rye, wheat, barley, oat as well as millet. Furthermore, they grew calamus, buckwheat, vetch, clover, potatoes as well as hemp and hops. In the gardens they grew parsnip, nigella, horseradish, cabbage, carrot, parsley, broad bean, turnip, onion, beet and poppy as well as fruit trees such as apple, pear and plum.

The main sources of information on the Cistercian economy in Szczyrzyc include the original 17th, 18th and 19th-century monastic inventories [2]–[8] and many other documents, especially those regarding the modern era, in particular the inventories from the 18th and 19th century. Their analysis provides information about similarities and differences concerning the monastic economy. For instance the *Revisio...* inventory describes in detail the condition of the grange buildings and includes a detailed register of people working at the granges with their names (sometimes even their occupations and family connections). The same inventory has a quite detailed list of horned cattle (it provides even the names of the cows in all granges). This is the first inventory to mention the breeding of original Polish cows (Polish Red Cattle) as well as garden production. The inventory provides laconic information about crops and their yield, farming equipment or equipment to put out fires.

The other inventory from 1827 also describes the condition of the buildings in five monastic granges with the amounts sown and harvested (the most comprehensive description of the amounts sown as well as harvested regards only the grange in Raciborzany). In many cases the inventory provides the same details as the one from 1868, regarding the yield of crops as well as from meadows and pastures, which suggests that the author of the inventory in 1868 used the information included in the inventory from 1827! It should be noted that the inventory from 1827 has a very detailed list of inhabitants of the granges, including their duties to the monastery.

The last of the inventories, made in 1868–1871, in comparison to previous ones, provides the most precise description of the buildings at the granges (there were seven of them), their facilities, including farming machinery and equipment to put out fires. It describes in detail individual rooms at the granges, their location, condition, furnishings or furniture. The inventory also provides a very precise description of the amounts sown and harvested (crops, potatoes, meadows, pastures) as well as information about the animals kept in individual granges (specifying even their age). The greatest drawback of that useful source of information about the monastery economy in the second half of the 19th century is the lack of any information about the people living at the granges.

For the purposes of this paper only the grange in Dobroniów from the 17th until the 19th century will be described in detail with its outbuildings, equipment, social structure as well as farming and animal production and its proceeds. In the case of the other granges only their outbuildings are presented in this paper. As regards the 20th century, the issue is presented collectively.

Na potrzeby niniejszego artykułu dokładnie omówiony zostanie tylko folwark w Dobroniowie od XVII do końca XIX w. wraz z zabudową, wyposażeniem, strukturą społeczną oraz produkcją rolno-hodowlaną i czerpanymi z tego tytułu dochodami. W przypadku pozostałych folwarków ograniczono się jedynie do przedstawienia stanu ich zabudowy. Dla XX w. zagadnienie to zostanie potraktowane zbiorczo.

Folwark w Dobroniowie

Na podstawie zachowanych XVIII- i XIX-wiecznych inwentarzy gospodarczych klasztoru można określić podział administracyjny dóbr klasztornych. I tak *Revisio Praediorum, Inventariorum, Subditorum, ac omnis suppellectillis ad Oeconomiam pertinentium in Villis Monasterij Ciricensis S.O.Cist.* [...] z lat 1741–1754 wymienia pięć folwarków: Dobroniów, Janowice, Raciborzany, Goduszę i Porąbkę; drugi z inwentarzy, sporządzony ponad 20 lat później *Calculaciones [...] Officialistarum Conventus Sciricensis Conscriptae* [...] z lat 1763–1774 wymienia cztery folwarki: Goduszę, Raciborzany, Dobroniów, Janowice; trzeci z inwentarzy XVIII-wiecznych, sporządzony za lata 1775–1782, *Colligit in Unum ad est Calculatio et Annotatio Proventuum Monasterij S.O.C.* [...] wymienia cztery folwarki: Raciborzany, Janowice, Dobroniów i Goduszę; XIX-wieczny inwentarz: *Inventarium Klosters zu Szczyrzyc* [...] z 1827 r. wymienia pięć folwarków: Raciborzany, Janowice, Dobroniów, Goduszę i Porąbkę, zaś *Inwentarz Klasztoru męskiego Księży Cystersów w Szczyrzycu* z 1868 r. wymienia aż siedem folwarków: Raciborzany, Janowice, Dobroniów, Goduszę, Porąbkę, Szczyrzyc i Pogorzany. Inwentarze XVIII-wieczne natomiast nie wymieniają folwarków w Pogorzanych i Szczyrzycu, a inwentarze za lata 1763–1774 i 1775–1782 nie wzmiankują o folwarku w Porąbce.

Działalność gospodarza klasztoru zostanie pokazana poprzez omówienie poszczególnych folwarków na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych, przede wszystkim samych inwentarzy.

Folwark w Dobroniowie zostanie przedstawiony na podstawie dwóch zachowanych inwentarzy: *Revisio...* [3], który zawiera opisy folwarku, jego stanu, wyposażenia, upraw, hodowli i struktury społecznej ludności za lata 1741–1754 oraz *Inwentarz Klasztoru męskiego Księży Cystersów w Szczyrzycu* z 1868 r. [8].

Zabudowania

Zabudowania folwarku w Dobroniowie, oprócz stodoły i spichlerza, spłonęły 19 marca 1740 r. [3, k. 8]. Wkrótce po pożarze został na odbudowany – na podstawie opisu z 1741 r. wiadomo, że folwark był drewniany, z trzema oknami, skierowanymi w stronę spichlerza z posadzką glinianą. Składał się z jednej izby, gdzie znajdował się piec kaflowy, kominek, dwie ławy przy ścianach, długi, drewniany stół, oraz komnaty, pod którą była piwnica [3, k. 1]. Oprócz budynku mieszkalnego liczył jeszcze: kurnik, gęsiarnię, oborę, szopę, stajnię, piekarnię drewnianą z 1730 r., dwie stodoły, spichlerz z sernikiem (miejsce do wyrabiania sera) cały drewniany. W obrębie folwarku

The grange in Dobroniów

On the basis of the original 18th and 19th-century monastic inventories, one can figure out the administrative division of the monastic estates. *Revisio Praediorum, Inventariorum, Subditorum, ac omnis suppellectillis ad Oeconomiam pertinentium in Villis Monasterij Ciricensis S.O.Cist.* [...] from 1741–1754 mentions five granges: Dobroniów, Janowice, Raciborzany, Godusza and Porąbka; the second inventory, made over 20 years later, *Calculaciones [...] Officialistarum Conventus Sciricensis Conscriptae* [...] from 1763–1774 mentions four granges: Godusza, Raciborzany, Dobroniów, Janowice; the third of the 18th-century inventories, made for 1775–1782, *Colligit in Unum ad est Calculatio et Annotatio Proventuum Monasterij S.O.C.* [...] mentions four granges: Raciborzany, Janowice, Dobroniów and Godusza; the 19th-century inventory: *Inventarium Klosters zu Szczyrzyc* [...] from 1827 mentions five granges: Raciborzany, Janowice, Dobroniów, Godusza and Porąbka, and the *Inwentarz Klasztoru męskiego Księży Cystersów w Szczyrzycu* from 1868 mentions as many as seven granges: Raciborzany, Janowice, Dobroniów, Godusza, Porąbka, Szczyrzyc and Pogorzany. However, the 18th-century inventories do not mention the granges in Pogorzany or Szczyrzyc, and the inventories for 1763–1774 and 1775–1782 do not mention the grange in Porąbka.

The monastic economic activity is hereby presented by describing individual granges on the basis of original sources, primarily the inventories.

The grange in Dobroniów is presented on the basis of two original inventories: *Revisio...* [3] which provides the descriptions of the grange, its conditions, facilities, crops, animal husbandry and social structure for 1741–1754 and the *Inwentarz Klasztoru męskiego Księży Cystersów w Szczyrzycu* from 1868 [8].

Outbuildings

The outbuildings at the grange in Dobroniów, apart from the barn and the granary, burned down on March 19, 1740 [3, k. 8]. Soon after the fire it was rebuilt – the description from 1741 provides information that the grange was made of wood; it had three windows and was oriented to the granary and had a clay floor. It had one room with a tile stove, a fireplace, two benches by the walls, a long wooden table and a chamber with a cellar below it [3, k. 1]. Apart from the residential building it also had a chicken coop, a goose house, a cowshed, a shed, a stable, a wooden bakery from 1730, two barns, a granary with a separate place to make cheese all made of wood. Furthermore, the grange had a large pen for calves – with a pool in its center and an apiary by the door to the shed with *two old tree trunk beehives* [3, k. 1–3v].

The inventory from 1868 mentions also that the residential building, which was made of wood, was located with its front to the north; it was not whitewashed and it had one stone chimney above the thatched roof. In front of the building was a door leading from the grange courtyard covered with small cobble stones. Inside the building there was an entrance hall, openwork stairs leading to the

znajdował się też obszerny pasternik (wydzielone miejsce) dla cieląt – pośrodku z sadzawką, zaś przy drzwiach prowadzących do szopy – „pszelnik”, w którym były *dwa pniaczki pszczół starych* [3, k. 1–3v].

Inwentarz z 1868 r. również odnotowuje, że budynek mieszkalny był drewniany, usytuowany frontem w kierunku północnym, pokryty słomą, niepobielany, z jednym, murowanym kominem w dachu. Do budynku prowadziły drzwi z wybrukowanego drobnym kamieniem dziedzińca folwarcznego. Wewnątrz budynku znajdowała się sień, nieoszalowane schody prowadzące na strych cały wylepiony gliną. W sieni znajdowało się troje drzwi: jedne prowadziły do komory z oknem wychodzącym na dziedzińiec folwarczy, drugie do stajni przeznaczonej dla krów, trzecie zaś do izby czeladnej, którą oświetlały dwa okna wychodzące na stronę południową. W izbie czeladnej znajdowała się kuchnia, piec piekarski, kuchenka angielska o czterech blachach, od której ogrzewał się piec z kamyków ustawiony w ścianie i służący do ogrzewania izby czeladnej i sąsiadującego z nią pomieszczenia. Spisujący inwentarz zaznaczył, że budynek mieszkalny folwarku był w złym stanie [8, s. 181–182]. Poza budynkiem mieszkalnym znajdowały się: stajnia na konie, źrebięta i woły (na podmurowaniu z kamienia łamanego, z drewna postawiony, słomą kryty) z komorą na sprzęty gospodarskie oraz wozownią, chlewy na nierogaciznę (budynek na podmurówce z kamienia łamanego, drewniany, kryty słomą), spichlerz (również drewniany na podmurówce), dwie stodoły (obie stawiane na podmurówce z kamienia łamanego, pokryte słomą, a na kalenicy i okapach podwójnie gontem podbite) [8, s. 183–185].

W folwarku dobroniowskim był jeden staw o powierzchni 740 sążni, wpisany do księgi gruntów w 1820 r. pod numerem 11. Staw nie był zarybiony [8, s. 302].

Sprzęty gospodarcze

Inwentarz z 1868 r. wymienia sprzęty, jakich przy pracach używano w folwarku dobroniowskim. Były to trzy kute wozy fornalskie, dwa kute wozy wolarskie, trzy pługi niemieckie, sześć kutych jarzm z łańcuchami na woły, trzy pary bron z kolcami, cztery pary leter osiecznych, siedem łańcuchów do wozów, 32 łańcuchy na bydło, trzy pary chomątów z naszelnikami na konie, trzy pary szlei z postronkami, jedna piła, dłuto, ośnik, dwa świdry, sześć kos do sieczenia, pięć sierpów, jedna skrzynka do sieczki, sześć kopaczek i jeden kopacz, dwa kilofy, jeden drąg żelazny, cztery sztuki wideł do siana i cztery do nawozu, trzy łopaty kute, dwie maźnice, sześć półkoszków do wozów, osiem luszni wielkich, sześć luszni małych, pięć klódek żelaznych, pięć par zgrzebeł i szczotek, dwie putnie na wodę, trzy młotki, cztery derki na konie, jeden młynek niemiecki, jeden młynek polski, cztery szufle, pięć koszyków na plecy, pięć sań z włókami, cztery włóki do pługów, sześć grabi gumienych, 24 grabie sienne, 10 grabi stajennych, jeden pług do oborywania ziemniaków, jedna skrzynia do zawożenia ziemniaków, jeden sąsiek na obrok, pięć skopców, pięć stołków do dojenia krów, jeden żłób do pojenia i jedno wiadro kute do studni [8, s. 261–262].

attic all clay-covered. There were three doors in the entrance hall: one led to a smaller room with a window overlooking the grange courtyard, another led to the stable for cows, and the third one led to the servants' room with two windows facing south. The servants' room had a stove, a baking oven, a stove with four metal plates (so called *English stove*) which heated the stove made of small stones placed in the wall which in turn heated the servants' room and its adjoining room. The author of the inventory noted that the residential building at the grange was in poor condition [8, pp. 181–182]. Apart from the residential building, the grange had also a stable for horses, colts, and oxen (built on a rubble wall base, made of wood with a thatched roof) with a room for farming equipment and a coach house, swineries (built on a rubble wall base, made of wood with a thatched roof), a granary (also on a rubble wall base, made of wood), two barns (both on a rubble wall base with a thatched roof and two layers of shingles on the roof ridge and eaves) [8, pp. 183–185].

The grange in Dobroniów had one pond with the area of 740 fathoms entered into the land register in 1820 under number 11. The pond had no fish [8, p. 302].

Farming equipment

The inventory from 1868 lists the farming equipment used at the grange in Dobroniów which included three horse wagons with iron elements, two ox wagons with iron elements, three German plows, six yokes with iron elements and chains for oxen, three spike-tooth harrows, four ladder wagon sides, seven chains for wagons, 32 chains for cattle, three horse collars with traces, three harnesses with roles, one saw, a chisel, a drawknife, two drills, six scythes, five sickles, one box for chaff, six hoes and one digger, two pickaxes, one iron beam, four pitchforks for hay and four pitchforks for manure, three spades with iron elements, two axleboxes, six wicker baskets for wagons, eight big ladder wagon support beams, six small ladder wagon support beams, five iron padlocks, five curycombs and brushes, two water buckets, three hammers, four horse blankets, one German grinder, one Polish grinder, four shovels, five baskets to carry on the back, five sleighs with drags, four drags for plows, six threshing floor rakes, 24 hay rakes, 10 stable rakes, one plow for covering potatoes, one box to carry potatoes, one mow for fodder, five milk buckets, five stools for milking cows, one watering trough and one water well bucket with iron bends [8, pp. 261–262].

The same inventory also lists some equipment to put out fires that was at the grange in Dobroniów, including three ladders for chimneys, two pike poles, four watering cans, four buckets and two lanterns [8, p. 238].

In the case of the grange in Dobroniów, the 18th-century inventories do not mention any farming equipment. It was only under the date of 1740 that some information was provided about the equipment used in the cowshed – it included a copper cauldron, two watering cans, ropes for cows, an iron hoe and an iron-tipped shovel [3, k. 3]. That list indicates that the equipment was not impressive.

W tym samym inwentarzu zostały również wymienione sprzęty do gaszenia pożarów, jakie znajdowały się na wyposażeniu folwarku dobroniowskiego, były to: trzy drabiny do kominów, dwie ośki do ognia, cztery konewki, cztery wiadra i dwie latarnie [8, s. 238].

W przypadku folwarku dobroniowskiego inwentarze XVIII-wieczne nie wymieniają narzędzi gospodarskich. Zaledwie pod datą 1740 umieszczono informacje o sprzętach używanych w oborze – były to: kociołek miedziany, dwie konwie, powrozy na krowy, motyka żelazna i łopata okowana [3, k. 3]. Jak wynika z tego zestawienia, nie były one imponujące.

Struktura społeczna folwarku w Dobroniowie

Folwarkiem w Dobroniowie kolejno zarządzali:

– **Dzierżawcy:** Skórscy (wzmiankowani w 1663 r.)¹; Jakub Dziaduń (wymieniony w 1751 r.) z rodziną (żona Franciszka, synowie: Sebastian i Piotr). Wraz z nim zamieszkiwali: pasterka – Katarzyna Grucelonka, świniarka – Zofia Ferfeconka, komornik – Marcin Koziołek z żoną Małgorzatą [3, k. 8]; Jan Dubrasz (1753) [3, k. 14]; Grzegorz Turzański (1924)²; Szymon Pflarter (1927)³; Aleksander Bydłowski (1932)⁴.

W wiosce Dobroniów według zapisu z 1751 r. zamieszkiwało: dwóch kmieci, dwóch półrolników, dwóch zagrodników i pięciu komorników.

– **Kmiecie:** Macko (1675) [9], Frysik (1675) [9], Markowic (1675) [9], Jakub Pietrzykowski (1753) wraz z żoną Zofią i dziećmi: synem Szymonem, córkami Agnieszką, Regimą i Zofią. Ponadto u tego kmiecia pracowali: parobek – Łukasz Pazdanik, koniarczyk – Marcin, wolarz – Stanisław Młynarczyk [3, k. 8]; Jakub Macko (1753) wraz z żoną Regimą. Pracowali u niego również: parobek – Stanisław Pitwor, koniarczyk – Stanisław Kawula, wolarz – Kazimierz Biały, pasterka – Małgorzata Zającówna, dziewczyna do pomocy (dziewka) – Franciszka Rubaszonka. W domu zamieszkiwali też dwaj komornicy: Wojciech Gargas z żoną Anną oraz Andrzej Gargas z żoną Katarzyną [3, k. 8].

– **Półrolnicy:** Piszczek (1675) [9], Markowa (wdowa 1675) [9], Opiela (1675) [9], Łukasz Piszczek (1753) wraz z żoną Anną, parobkiem Janem Kutrą, dziewczynami do pomocy (dziewki) – Małgorzatą Pitworzonką i Magdaleną Miskowszczoneką, pasterką – Jadwigą Pitworzonką, wolarzem – Błażem Białym. W domu wspomnianego półrolnika zamieszkiwali komornik – Łukasz Pitwor z żoną Zofią [3, k. 8]; Jakub Marek (1753) z żoną Anną, dziećmi – synami: Wawrzyńcem, Marcinem i Wojciechem, córkami: Maryną, Zofią, Magdaleną; nadto parobek – Jan Marek, koniarz – Michał Kapera, dziewczyna do pomocy (dziewka) – Franciszka Trzepaczówna, pasterka – Urszula Kurkówna. W domu tym zamieszkiwał również komornik – Andrzej Mucha z żoną Jadwigą [3, k. 8].

– **Zagrodnicy:** Brewka (1675) [9], Stanisław Piszczek (1753) z żoną Zofią, parobek – Piotr Makietka. W domu

The social structure of the grange in Dobroniów

The grange in Dobroniów was managed by the following:

– **Leaseholders:** the Skórskis (mentioned in 1663)¹; Jakub Dziaduń (mentioned in 1751) with family (wife Franciszka, sons: Sebastian and Piotr). Other residents included: shepherdess – Katarzyna Grucelonka, swineherd – Zofia Ferfeconka, landless peasant – Marcin Koziołek with his wife Małgorzata [3, k. 8]; Jan Dubrasz (1753) [3, k. 14]; Grzegorz Turzański (1924)²; Szymon Pflarter (1927)³; Aleksander Bydłowski (1932)⁴.

According to the register from 1751 the village of Dobroniów was inhabited by the following: two peasants, two small farmers, two croft owners and five landless peasants.

– **Peasants:** Macko (1675) [9], Frysik (1675) [9], Markowic (1675) [9], Jakub Pietrzykowski (1753) with his wife Zofia and children: son Szymon, daughters Agnieszka, Regina, and Zofia. Furthermore, the following persons worked for that peasant: farmhand – Łukasz Pazdanik, broom – Marcin, oxherd – Stanisław Młynarczyk [3, k. 8]; Jakub Macko (1753) with his wife Regina. The following persons also worked for him: farmhand – Stanisław Pitwor, broom – Stanisław Kawula, oxherd – Kazimierz Biały, shepherdess – Małgorzata Zającówna, maid – Franciszka Rubaszonka. Other residents of the house included two landless peasants: Wojciech Gargas with his wife Anna and Andrzej Gargas with his wife Katarzyną [3, k. 8].

– **Small farmers:** Piszczek (1675) [9], Markowa (widow 1675) [9], Opiela (1675) [9], Łukasz Piszczek (1753) with his wife Anna, farmhand Jan Kutra, maids – Małgorzata Pitworzonka and Magdalena Miskowszczoneka, shepherdess – Jadwiga Pitworzonka, oxherd – Błażej Biały. Other residents of the house included landless peasant – Łukasz Pitwor with his wife Zofia [3, k. 8]; Jakub Marek (1753) with his wife Anna, children – sons: Wawrzyńiec, Marcin, and Wojciech, daughters: Maryna, Zofia, Magdalena; as well as farmhand – Jan Marek, broom – Michał Kapera, maid – Franciszka Trzepaczówna, shepherdess – Urszula Kurkówna. The following persons also lived in that house: landless peasant – Andrzej Mucha with his wife Jadwiga [3, k. 8].

– **Croft owners:** Brewka (1675) [9], Stanisław Piszczek (1753) with his wife Zofia, farmhand – Piotr Makietka. Other residents of the house included landless peasant – Sebastian Pietrzykowski with his wife Agnieszka, son Błażej and daughter Anastazja⁵; Jan Marek with his wife Franciszka and daughters: Jadwiga and Kune-gunda [3, k. 8–8v]⁶.

The above list demonstrates that the inhabitants included whole families of leaseholders, peasants, small farmers and croft owners working at the monastic estates, and their first original mentions come not before 1663. The

¹ Arch. i BOCist. sygn. III. 49.

² Arch. i BOCist. sygn. XXV. 458.

³ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 458.

⁴ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 688.

¹ Arch. and BOCist. file no. III. 49.

² Arch. and BOCist. file no. XXV. 458.

³ Arch. and BOCist. file no. XXV. 458.

⁴ Arch. and BOCist. file no. XXV. 688.

⁵ Arch. and BOCist. file no. III. 50.

⁶ Arch. and BOCist. file no. S.V.10.

tym zamieszkiwał również komornik – Sebastian Pietrzykowski z żoną Agnieszką, synem Błażejem i córką Anasztazją⁵; Jan Marek z żoną Franciszką i córkami: Jadwigą i Kunegundą [3, k. 8–8v]⁶.

Jak wynika z powyższego zestawienia, były to całe rodziny zarówno dzierżawców, kmienci, półrolników, jak i zagrodników pracujących w dobrach klasztornych, a pierwsze zachowane wzmianki pochodzą dopiero z 1663 r. Określenia zamieszczone przy imionach bądź nazwiskach (przezwiskach) poszczególnych osób pozwalają uchwycić czynności, jakie wykonywali na co dzień. Byli wśród nich parobkowie, wolarze, świniaarki, koniarze i tzw. dziewczki do rozmaitych posług. Wszyscy oni tworzyli dużą grupę osób pracujących w folwarku dobroniowskim.

Folwark w Janowicach

Według inwentarza z 1675 r. pierwotne, drewniane zabudowania folwarku uległy zniszczeniu. Odnotowano bowiem, iż był ponownie wybudowany (1669) i znajdował się w dobrym stanie. Inwentarz wymienia następujące zabudowania folwarczne: spiżarnię (w której znajdowały się cztery beczki, dzieża, konew, maśnica), kurnik, oborę, stajnie, chlewy, stodoły [9].

Pierwszy budynek folwarczny w 1741 r. był drewniany, kryty słomą i położony obok sadzawki, tuż przy spichlerzu. Zewnętrzne drzwi prowadziły do sieni wyłożonej glinianą posadzką, a z niej przechodziło się do następnej izby, którą oświetlały trzy, niewielkich rozmiarów, okna. W izbie znajdowała się posadzka z tarcic – jak zaznaczył spisujący inwentarz – w złym stanie, ponadto stary piec kaflowy, osadzony na fundamencie z kamienia, obok pieca stały dwie proste, usytuowane na słupkach ławki. Dalej w izbie znajdowała się szafka, niewielkich rozmiarów stół z tarcic jodłowych i „wieszadka” przymocowana kołkami do ściany. Z izby prowadziły drzwi do komnaty o dwóch oknach, w komnacie usytuowane były dwie ławy z tarcic. Obok komnaty była komora z dwoma oknami.

W sieni budynku folwarczego znajdowały się również drzwi wejściowe prowadzące do piekarni o trzech oknach, zwróconych ku sadowi. W niej stał piec chlebowy, wykonany z kamienia i gliny, oraz trzy ławy. Z piekarni przez sień prowadziło wejście do komory i obory. Do piekarni przylegała gęsiarnia, dalej zaś obora z drewna bukowego, przykryta zniszczonym już słomianym dachem. Nieopodal obory znajdowały się dwie stajnie dla cieląt, będące już w złym stanie, spróchniałe o zniszczonym dachu. Budynek mieszkalny folwarku połączony był z oborą płotem wykonanym z żerdzi. Oprócz wyżej wymienionych budynków znajdowały się jeszcze dwie drewniane stodoły (jedna nowo wybudowana), dalej wołownia ze zniszczonym dachem i spichlerz usytuowany od strony północnej, pokryty gontem, z dymnikiem, w którym było drewniane okno. Przed stodołami usytuowane były trzy gumna [3, k. 34v–35v]. Wspomniany budynek folwarczny wraz z zabudowaniami, oprócz sto-

terms recorded by the first or last names (nicknames) of the individual persons provide some information about their daily jobs. This included farmhands, oxherds, swineherds, brooms and maids performing various jobs. All of them created a large group of persons working at the grange in Dobroniów.

The grange in Janowice

According to the inventory from 1675, the condition of the originally wooden outbuildings at the grange deteriorated, however, it was rebuilt (1669) and its condition was good. The inventory lists the following outbuildings at the grange: storage house (with four barrels, dough-rising bucket, watering can, butter churn), chicken coop, cowshed, stables, swineries, barns [9].

The first grange building in 1741 was made of wood, had a thatched roof and was located near a pool right by the granary. The external door led to the entrance hall with a clay floor and further to the next room with three small windows. The room had a timber floor – as described by the author of the inventory – in poor condition as well as an old tile stove on a stone foundation with two crude benches on posts next to it. Further in the room there was a chest, a small table made of fir wood and a rack fixed to the wall. A door in that room led to another room with two windows and two benches made of wood. There was another smaller room with two windows next to that room.

In the entrance hall of the grange building there was also a door leading to the baking oven room with three windows overlooking the orchard with a bread oven made of stone and clay as well as three benches. A door in that room led through an entrance hall to a smaller room and a cowshed. There was a goose house adjoining the baking oven room, and further a cowshed made of beech wood covered with a dilapidated thatched roof. Near the cowshed there were two dilapidated stables for calves with rotten roofs. A fence made of poles connected the grange residential building with the cowshed. Apart from the buildings mentioned above there were two more wooden barns (one newly built), an ox house with a dilapidated roof and a granary located from the north side covered with a shingled roof with a smoke vent, and a wooden window. There were three thrashing fields in front of the barns [3, k. 34v–35v]. The grange building with other outbuildings, except for the barns and the granary, burned down in the fire on August 28, 1848 [3, k. 40v].

The inventory from 1868 informs that the residential building at the grange was made of wood, had a thatched roof from the east side and shingled roof from the west, south, and north sides. There was a door leading to the building from the west side, directly from the grange courtyard. The building had an entrance hall, a masonry vaulted kitchen with a rubble stone floor, a stove with three plates and a inbuilt copper kettle and a huge baking oven. Another door led to a servants' room and further to a boarding room. Another door led from the entrance hall to another servants' room whose floor – as noted in 1868 – was already ruined and its ceiling dilapidated. It should be noted that in 1868 these rooms were not inhabited.

⁵ Arch. i BOCist. sygn. III. 50.

⁶ Arch. i BOCist. sygn. S.V.10.

dół i spichlerza, spłonął w czasie pożaru, jaki miał miejsce 28 sierpnia 1848 r. [3, k. 40v].

Inwentarz z 1868 r. informuje, że budynek mieszkalny folwarku był drewniany, od strony wschodniej kryty słomą, zaś od zachodu, południa i północy pokryty gontem. Do budynku prowadziły drzwi od strony zachodniej, wprost z dziedzińca folwarcznego. W budynku znajdowała się sień, kuchnia murowana, sklepiona z podłogą wyłożoną kamieniem łamanym, kuchenka angielska z trzema blachami i wmurowanym kotłem miedzianym, a także wielki piec piekarski. Dalej prowadziły drzwi do izby czeladnej, z niej zaś do stancji. Z sieni można też było wejść do drugiej izby czeladnej, w której – jak odnotowano – w 1868 r. podłoga była już zrujnowana, a powała zniszczona. Warto zaznaczyć, że w 1868 r. pomieszczenia te nie były zamieszkałe. W budynku tym istniały jeszcze dwie ciemne komory, w których umieszczono drób. Na północ od niego znajdowały się zabudowania gospodarcze: murowany, piętrowy spichlerz⁷ o dwóch pomieszczeniach (przedsionek, pomieszczenie właściwe), stajnia drewniana, pokryta słomą, przeznaczona na konie, woły i cielęta, a także wozownia, komora na sprzęty gospodarskie, komora na paszę dla koni i bydła. Na południe od budynku mieszkalnego folwarku znajdowała się drewniana (pokryta słomą) stajnia dla krów i nierogacizny. Po między stajnią a budynkiem mieszkalnym dla gospodarza umieszczono murowaną piwnicę, pokrytą gontem. Poza dziedzińcem folwarcznym, w kierunku zachodnim, usytuowane były trzy drewniane stodoły pokryte słomą, w dobrym stanie, z dwoma sąsiekami i boiskiem do młócenia zboża. Przed budynkiem mieszkalnym ulokowano studnię, głęboką, okrągłą na 5–6 sągów z cembrzyną murowaną i kołem do ciągnięcia wody [8, s. 173–180].

Folwark janowicki miał też dwa stawy wpisane do metryki gruntowej w 1820 r. pod numerem 11. Większy liczył 576 sążni powierzchni, mniejszy – 480. Stawy nie były zarybione [8, s. 302].

Folwark w Raciborzanach

Budynek folwarku w Raciborzanach spłonął w 1740 r. Jeszcze w tym samym roku został wybudowany nowy, drewniany [3, k. 63]. Z dziedzińca folwarcznego przez drzwi wchodziło się do izby, w której znajdowała się posadzka ubita z ziemi i dwa okna „oprawione w olów”. W pomieszczeniu były dwie ławy wykonane z tarcic, nieheblowane, oraz piec kafłowy na fundamencie z kamienia i gliny. W pobliżu pieca stała ławka, również z tarcic. Z izby przez drzwi wchodziło się do komnaty z posadzką z ubitej ziemi i jednym oknem. Obok komnaty znajdował się kurniczek, gęsiarnia i piekarnia (z dwiema małymi ławkami), a pod nią piwnica. Piekarniany piec wykonany był z cegły, na fundamencie z kamienia i gliny, sklepiony. Z piekarni przez drzwi wchodziło się do komory.

Obok budynku mieszkalnego w folwarku znajdowała się wolarnia, przy niej zaś obora. Od węgła obory do spi-

There were two more dark rooms in that building to keep poultry. To the north of it there were farm buildings such as a masonry granary⁷ with two levels and two rooms (hall, main room), a wooden stable with a thatched roof for horses, oxen, and calves as well as a wagon house, a smaller room for farming tools, a room for horse and cattle fodder. To the south of the residential building there was a wooden stable (with a thatched roof) for cows and swine. Between the stable and the residential building for the farmer there was a masonry storage house with a shingled roof. Outside of the grange courtyard, to the west, there were three wooden barns with thatched roofs in good condition with two mows for straw and a threshing field. In front of the residential building there was a round, 5–6 fathoms deep well with a stonework well wall and a wheel to draw water [8, pp. 173–180].

The grange in Janowice also had two ponds entered in the land register in 1820 under number 11. The area of the bigger one was 576 and the other one 480 fathoms. The ponds did not have fish [8, p. 302].

The grange in Raciborzany

The grange in Raciborzany burned down in 1740. Still in the same year a new one was made of wood [3, k. 63]. A door led from the grange courtyard to a room with a beaten earth floor and two windows “clad with lead”. The room had two benches made of unplanned timber and a tile stove on a stone and clay base. There was a bench, also made of timber, near the stove. A door led from the room to a room with a beaten earth floor and one window. Next to the room there was a small chicken coop, a goose pen, and a baking oven room (with two small benches), and a storage cellar underneath. The baking oven was made of bricks on a stone and clay base, vaulted. A door led from that room to another smaller room.

Next to the residential building there was an ox house, and a cowshed next to it. A wooden fence led from the cowshed corner to the granary. The roofed granary had seven storage sections. There was a wooden stable and two wooden barns near the granary, in rather good condition.

The grange in Raciborzany also had an old watermill with a shaft and a water wheel as well as an oil pressing house and sawmill. The author of the inventory noted that the saw gate and benches required repair. Furthermore, there was also an inn with two windows and a timber floor. Inside, the inn had one room with benches by the walls and a table in the middle, all painted. The inn had a yellow tile stove on a stone and clay base. There were two paintings on canvas hanging on the walls, one of Christ Crucified and the other of St. Bernard. Furthermore, the furnishings included a candlestick, a stoup, and a wardrobe [3, k. 62–68v].

The inventory from 1868 recorded that the residential building at the grange in Raciborzany was made of wood and it was remodeled in 1862. It had a thatched roof and

⁷ Wystawiony na miejsce drewnianego, być może po pożarze, jaki miał miejsce w 1748 r.

⁷ Erected in the place of the wooden one maybe after the fire which broke out in 1748.

chlerza prowadziło ogrodzenie wykonane z drewna. Spichlerz podzielony był na siedem szańców, zwieńczony dachem. Nieopodal spichlerza pobudowana była drewniana stajnia i dwie drewniane stodoły, ogólnie w dobrym stanie.

W folwarku raciborskim znajdował się również stary młyn, z wałem i wodnym kołem, nadto olejarnia i tracz. Jak zanotował spisujący, wóz i ławy tracza potrzebowały reperacji. Ponadto była też karczma o dwóch oknach, z drewnianą posadzką z tarcic. Wewnątrz karczmy znajdowała się jedna izba, zaś wzdłuż jej ścian stały ławy, a pośrodku stół, cały pomalowany. W karczmie był żółty kaflowy piec, postawiony na murowanym z kamienia i gliny fundamencie. Na ścianach izby wisiały dwa obrazy, malowane na płótnie, jeden z wizerunkiem Chrystusa Ukrzyżowanego, drugi zaś św. Bernarda. Ponadto na wyposażeniu były: świecznik, kropielniczka i szafa [3, k. 62–68v].

Inwentarz z 1868 r. odnotowuje, iż budynek mieszkalny folwarku w Raciborzanych był drewniany i został przebudowany w 1862 r. Pokryto go słomą, a na kalenicy i okapach podwójnie podbito gontem. W budynku znajdowała się sień z powalą z desek, podłogą ubitą z gliny i głównym kominem (w który wmurowany został wielki kocioł miedziany), ponadto dwie stancje i pięć komór. W stancjach i komorach była już podłoga wykonana z desek. Wszystkie stancje były oświetlone niewielkimi oknami. Na wschód od budynku mieszkalnego znajdował się spichlerz drewniany, ustawiony na podmurowaniu kamiennym, pokryty słomą z przydaszkiem o trzech słupach drewnianych. Podzielony był na sześć szańców. Na zachód od spichlerza usytuowana była stajnia przeznaczona na konie oraz wozownia. Również i ten budynek był drewniany. Dalej w kierunku zachodnim znajdowały się stajnie dla bydła. Były one murowane z kamienia na wpeł z cegłą i pokryte słomą. Budynek przeznaczony był dla krów, cieląt, wołów i do przechowywania sprzętów gospodarczych. Do stajni od strony wschodniej dobudowano drewniane chlewy na nierogaciznę. Poddasze chlewni przeznaczono na kurnik. Już za dziedzińcem folwarcznym od strony południowo-wschodniej znajdowały się trzy stodoły, dwie z nich były drewniane, trzecia zaś postawiona była z trzech „calowych forsztów”, zapuszczonych w murowane słupy. Do domu dobudowany był młyn i tracz, cały drewniany, podmurowany i pokryty gontem. We młynie znajdowało się pomieszczenie zwane „młynnicą”, z przyrządami do mielenia, oraz izba mieszkalna. Po czterech drewnianych stopniach prowadziło przejście z „młynnicy” do tracza, w którym usytuowane było urządzenie do tarcia desek na jedną piłę [8, s. 165–172].

Na terenie folwarku Raciborzany znajdował się również staw o powierzchni 390 sążni, zapisany w metryce gruntowej w 1820 r. pod numerem topograficznym 11. Nie był zarybiony, służył tylko do pojenia bydła [8, s. 302].

Folwark w Goduszy

W 1740 r. budynek folwarczny był drewniany i jak zanotowano – w dobrym stanie. Znajdowała się w nim izba o dwóch oknach, pod którymi stała jedna duża ława

two layers of shingles on the roof ridge and eaves. The building had an entrance hall with a board ceiling, beaten clay floor and the main chimney (with a large inbuilt copper kettle); furthermore, it had two boarding rooms and five smaller rooms which had timber board floors. All boarding rooms had small windows. To the east of this building there was a wooden granary on a stone base, a thatched roof with an additional narrow roof on three wooden posts with six storage sections. To the west of the granary there was a stable for horses and a wagon house. That building was also made of wood. Further to the west there were stables for cattle (cows, calves, and oxen) with thatched roofs, made of stone and brick as well as for keeping farm tools. Wooden swineries were added to the stables from the east side. A chicken coop was in the attic of the swinery. There were three barns behind the grange courtyard from the south-east side, two of which were made of wood and the third one was made of three “hefty boards” fixed in masonry posts. There was a mill and a sawmill added to the house, all made of wood on a stone base with a shingled roof. The mill had a special room with milling tools and a living quarter. There was a passageway with four wooden steps from that “milling room” to the sawmill with one saw [8, pp. 165–172].

The grange in Raciborzany also had a pond of the area of 390 fathoms entered into the land register in 1820 under the topographic number 11. It had no fish and it was used only for watering cattle [8, p. 302].

The grange in Godusza

In 1740, the grange was made of wood and its condition was good. It had a room with two windows, one large bench and two small benches by the tile stove placed on a stone and clay base. The stove had a straight chimney, also made of clay. There was also another room in the building with one window in a wooden frame. The room had two paintings on canvas: Virgin Mary and St. Anthony. There was a door leading from that room to the entrance hall and further from the entrance hall directly to the orchard in the direction of the granary. Another door led from the entrance hall to the baking oven room with three windows. There was a “clay-made” baking oven in the middle of that room placed on a base and a bench “hewed from wood”. The baking oven room had an entrance to the smaller room and further to the entrance hall and then directly outside towards the cowshed. In a small entrance hall there was also a small wooden swinery. Next to the residential building there was a small storage house made of stone and clay to be closed with an “iron hasp and staples”.

The grange outbuildings were separated from the residential building by a high “tyninowy” fence going all the way to the courtyard. A new granary with a shingled roof was located closest to the residential building, then there was shed with a thatched roof and no walls, then a cowshed and a stable – all made of wood. The stable had a goose pen “made of small trees” with a beam ceiling [3, k. 92–93v]⁸.

⁸ Arch. and BOCist. file no. S.V.10.

i dwie ławeczki koło pieca kaflowego, osadzonego na fundamencie z kamienia i gliny. Do pieca przylegał prosty komin, również lepiący z gliny. Oprócz wspomnianej izby w budynku znajdowała się komnata, w niej zaś jedno okno oprawione w drewnianą futrynę. Na ścianach komnaty wisiały malowane na płótnie dwa obrazy: Najświętszej Maryi Panny i św. Antoniego. Z komnaty można było przejść do sieni. Bezpośrednio z sieni wychodziło się do sadu, w kierunku spichlerza. Z sieni prowadziły również drzwi do piekarni, oświetlonej trzema oknami. W piekarni centralne miejsce zajmował piec piekarniczy, „ulepiący z gliny”, osadzony na fundamencie, obok niego stała ława – z „drzewa ciosana”. Z piekarni prowadziło wejście do komory, dalej zaś do sieni, z której wprost wychodziło się w kierunku obory. W małej sionce znajdował się również drewniany chlewik. Obok budynku mieszkalnego wymurowano z kamienia i gliny niewielką piwnicę, zamkniętą na „wrzciędek żelazny ze skobelkami”.

Zabudowania folwarczne od budynku mieszkalnego odgradzał wysoki „tyninowy” płot, ciągnący się aż do samego gumna. Najbliżej budynku mieszkalnego usytuowany był spichlerz, nowo wybudowany, kryty gontem, dalej szopa bez ścian – przykryta słomą, następnie obora i stajnia – wszystkie wybudowane z drzewa. W stajni zaś znajdowała się gęsiarnia „z drzewek budowana” z powalą z żerdzi kładzioną [3, k. 92–93v]⁸.

Inwentarz z 1868 r. odnotowuje, że budynek mieszkalny folwarku w Goduszy frontem skierowany był na południe. Był on już w całości murowany z kamienia łamanego na wpół z cegłą, wytynkowany i pobielony wapnem oraz pokryty słomą. Do budynku wchodziło się przez drewniany ganek do sieni, a stamtąd do izby wyposażonej w podłogę z desek, dwa okna usytuowane od strony południowej i piec z kamieni. Łącznie w budynku mieszkalnym było sześć izb, wszystkie z drewnianymi podłogami. Naprzeciw głównego wejścia do sieni była niewielka komora z jednym oknem (nieopalaną) służąca do przechowywania sprzętów gospodarskich. Obok drzwi do komory znajdowały się schody prowadzące na strych i do piwnicy, dalej zaś pomieszczenie kuchenne wyposażone w kuchnię angielską o czterech blachach z wmurowanym kociołkiem miedzianym i murowaną nalepą pod kapą oraz piecem piekarniczym. Pod budynkiem znajdował się korytarz, który ciągnął się od północy w kierunku południowym, zasklepiony z podłogą wyłożoną łamanym kamieniem, jak zanotowano – oświetlony dwoma oknami od strony południowej i wschodniej. Po obydwu stronach korytarza osadzonych było pięć drzwi prowadzących do dziesięciu piwnic.

Na wschód od budynku mieszkalnego znajdował się spichlerz drewniany na podmurowaniu z kamienia łamanego, pokryty słomą. Dalej w kierunku południowym usytuowana była stajnia na konie i woły, murowana, pokryta słomą, podzielona na pięć części: w pierwszej był kurnik, w kolejnych konie, woły i wozownia, pomieszczenie ostatnie zaś przeznaczone było do przechowywania sprzętów gospodarskich. Wśród zabudowań gospo-

The inventory from 1868 recorded that the residential building at the grange in Godusza was built with its front facing south. It was all made of rubble stone and brick, plastered and lime whitewashed, with a thatched roof. A wooden porch led to an entrance hall and further to the main room which had a board floor and two windows located on the south side and a stone stove. The residential building had in total six rooms, all with wooden floors. Opposite the main entrance to the entrance hall there was a smaller room with one window (not heated) to store farm tools. Next to its door there were stairs leading to the attic and the cellar, and a kitchen behind it with a stove with four plates as well as an inbuilt copper kettle, masonry stovetop under hood and a baking oven. There was a passageway under the building going south to north, vaulted with a rubble stone floor with two windows from the south and east sides. There were five doors on both sides of the passageway leading to ten cellars.

To the east of the residential building there was a wooden granary on a rubble stone base with a thatched roof. Further to the south there was a masonry stable for horses and oxen with a thatched roof divided into five sections for chicken, horses, oxen and wagons; the last section was a storage of farm tools. The grange outbuildings included: swineries, a stable for 30 cows, a storage house for animal feed and farm tools as well as a wooden barn [8, pp. 186–193].

The grange in Porąbka

In 1740, the grange building was small, made of wood with no floor, and it had a small room with two windows. Inside that room there was only one crude bench, a new tile stove and a fireplace on a base. A door led from that room to a baking oven room whose condition was poor. It had two windows and an oven made of stone and clay. A little further there was a door leading to a cowshed (dilapidated “with no roof”) and to four barns. The fourth one served as a sheepshed. Nearby there was a small stable with a chaffpen and a sheep shed [k. 123–124]⁹.

According to the inventory from 1868 the residential building at the grange in Porąbka was made of wood on a stone base and it had a shingled roof with a masonry chimney. The entrance to the building led from the side of the north courtyard through the porch to a rubble stone entrance hall, and further to the main room with a wooden floor and another smaller room behind it and still further to a kitchen with one window facing south, a stove with four plates, an inbuilt copper kettle and a baking oven. A door in the kitchen led to two more rooms connected with each other with board floors and ceilings. To the east of the residential building there were wooden stables on a high rubble stone base with a thatched roof for cows, horses and farm tools. Next to the stables there were two masonry storage houses with two small windows facing east. Right next to the stables there was a wooden granary on a rubble stone base also with

⁸ Arch. i BOCist. sygn. S.V.10.

⁹ Arch. and BOCist. file no. XIII. 13.

darczych folwarku należy wymienić: chlewy na nierogaciznę, stajnię dla 30 krów, komorę na paszę i sprzęty gospodarskie oraz drewnianą stodołę [8, s. 186–193].

Folwark w Porąbce

W 1740 r. budynek folwarczny był drewniany, niewielkich rozmiarów, bez posadzki, z małą komorą, którą oświetlały dwa okna. Wewnątrz komory była zaledwie jedna prosta ława, nowy piec kaflowy, obok niego kominek osadzony na fundamencie. Z komory prowadziły drzwi do piekarni, znajdującej się wówczas w złym stanie. Były w niej dwa okna, piec wykonany z kamienia i gliny. Nieco dalej prowadziły drzwi do obory (w złym stanie „bez poszycia”) oraz do czterech stodół. Czwarta stodoła została przeznaczona na owczarnię. Nieopodal nich znajdowała się stajenka, do której przylegał plewnik oraz owczarnia [k. 123–124]⁹.

Według inwentarza z 1868 r. budynek mieszkalny folwarku w Porąbce był drewniany na podmurowaniu z kamienia, pokryty gontem. Nad dachem wznosił się mурowany komin. Wejście do budynku wiodło od strony dziedzińca północnego przez ganek do wybrukowanej kamieniem łamanym sieni. Stąd do izby z drewnianą podłogą, za którą była następna izdebka, a dalej do kuchni z jednym oknem wychodzącym na południe i kuchenką angielską o czterech blachach z wmurowanym kociołkiem miedzianym i piecem piekarskim. Z kuchni przechodziło się do dwóch kolejnych izb, połączonych ze sobą, w których była podłoga z desek i powała zwyczajna. Na wschód od budynku mieszkalnego znajdowały się drewniane stajnie osadzone na wysokim podmurowaniu z kamienia łamanego i pokryte słomianym dachem, przeznaczone dla krów, koni i wołów oraz na sprzęty gospodarskie. Obok stajni były dwie mурowane piwnice oświetlone dwoma małymi oknami wychodzącymi w kierunku wschodnim. Tuż obok stajni znajdował się drewniany spichlerz na podmurowaniu z kamienia łamanego, również pokryty słomą. Spichlerz posiadał drewnianą podłogę i jedno małe, pojedyncze okno. Podzielony był na sześć przedziałów służących do przechowywania zboża. Od strony zachodniej budynku mieszkalnego folwarku usytuowana była stodoła z wozownią, również drewniana, kryta słomą. Prowadziła do niej wielka, dwuskrzydlna brama wjazdna [8, s. 194–198].

Do zabudowań folwarcznych należał również niewielki browar, do którego wchodziło się przez mostek znajdujący się tuż przed drzwiami wykonanymi z tarcic. Mieściła się w nim suszarnia do siodu, palarnia, chlewik, izba o dwóch oknach, w których w 1741 r. nie było szyb. Na wyposażeniu izby był komin wykonany z gliny, mały piec kaflowy, dwie ławy i prosty stół. Ponadto w browarze była komora, a obok budynku piwnica. Browar pokryty był gontem [3, k. 125–125v]. Prawdopodobnie browar ten przestał funkcjonować, albowiem nie wspomina o nim inwentarz gospodarczy dóbr klasztoru za lata 1868–1871.

a thatched roof. The granary had a wooden floor and one small single window. It was divided into six sections to store cereal. From the west side of the residential building at the grange there was a barn for wagons also made of wood with a thatched roof and a huge two-winged entrance gate [8, pp. 194–198].

The grange outbuildings also included a small brewery with a small bridge right in front of the door made of timber. It had a malt drying room, a fire room, a small swinery, a room with two windows which had no glass in 1741. The furnishings of the room included a clay chimney, a small tile stove, two benches and a crude table. Furthermore, the brewery had a smaller room and a storage house next to the building. The brewery had a shingled roof [3, k. 125–125v]. Probably the brewery ceased to operate as the inventory of the monastery for 1868–1871 does not mention it.

The grange in Pogorzany

The inventory from 1781 recorded that Józef and Magdalena Wierzchlejski were the leaseholders of the grange in Pogorzany¹⁰. In 1794 the estates located in the so called *Abramowicki Estate*, which comprised Pogorzany, Smykań, Góra św. Jana, Pobęczyn and Wilkowisko: [...] were granted to Count *Dzieduszycki* in exchange for brine baths. Their value was estimated at 23,417 fl. 3 [10, p. 48]. The *Dzieduszycki* family owned Pogorzany until 1865. On March 3, 1865, the Prior of the monastery in Szczyrzyc Aleksander Antoni Czopek and the order concluded a contract with Countess *Dzieduszycka* regarding the purchase of the property in Szczyrzyc with its outbuildings and adjacent land by the monastery. The parties agreed the price at 77,500 guldens. *The monastery bought the property in Szczyrzyc with its outbuildings and adjacent land pursuant to the extract from the national register for 77,500 guldens as evidenced in the first article of the contract concluded on March 3, 1865 which provides that Her Majesty Countess Dzieduszycka offered for sale her property in Szczyrzyc with its outbuildings and adjacent land as recorded in the land register and the cadaster that she had bought, held or to which she was entitled, etc.*¹¹ The property in Szczyrzyc which was repurchased by the monastery included: Szczyrzyc, Pogorzany, Góra św. Jana, Smykań, Pobęczyn and Abramowice¹². The original inventory from the second half of the 19th century does not mention the inhabitants of the grange in Pogorzany.

The residential building at the grange in Pogorzany in 1868 was made of rubble stone and brick; it had a shingled roof and its front was facing west. It was 9.5 fathoms long, 5 fathoms wide, and 1.5 fathoms high. There was a door leading from the entrance hall of the building to the first living quarter with a stove with three metal plates and an inbuilt copper kettle, a clay stovetop, a baking oven

¹⁰ Arch. and BOCist. file no. III. 94.

¹¹ Arch. and BOCist. file no. IV. 467/b; Arch. and BOCist. file no. IV. 495; Arch. and BOCist. file no. IV. 523.

¹² Arch. and BOCist. file no. IV. 515.

⁹ Arch. i BOCist. sygn. XIII. 13.

Folwark w Pogorzanach

Na podstawie zapisu pochodzącego z 1781 r. wiadomo, że dzierżawcami folwarku w Pogorzanach byli Józef i Magdalena Wierzchlejscy¹⁰. Kilkanaście lat później w 1794 r. dobra położone w tzw. kluczu abramowickim, w którego skład wchodziły Pogorzany, Smykań, Góra św. Jana, Pobęczyn i Wilkowisko: [...] dano hr. Dzieduszyckiemu w zamian za dobra solankowe. Wartość oznaczono 23.417 fl. 3 [10, s. 48]. Pogorzany znajdowały się w posiadaniu Dzieduszyckich do 1865 r. Przeor klasztoru szczyrzyckiego Aleksander Antoni Czopek wraz z konwentem zawarł 3 marca 1865 r. kontrakt z hrabiną Dzieduszycką dotyczący kupna przez klasztor dóbr szczyrzyckich wraz z przyległościami. Strony ustaliły wysokość kwoty na 77 500 złotych. *Klasztor kupił dobra Szczyrzyc z przyległościami podług wyciągu z tabuli krajowej za sumę 77 500 złotych reńskich jak to udowadnia artykuł pierwszy kontraktu zawartego dnia 3 III 1865 r., podług którego artykułu JW. Hrabina Dzieduszycka swe dobra Szczyrzyc z przyległościami podług ksiąg gruntowych i pomiaru katastralnego na sprzedaż wystawiła i do tej samej objętości jakiej je kupiła i posiadała albo posiadać prawo miała, z wszystkimi zabudowaniami itd.*¹¹ W skład dóbr szczyrzyckich odkupionych przez klasztor weszły: Szczyrzyc, Pogorzany, Góra św. Jana, Smykań, Pobęczyn i Abramowice¹². Zachowany inwentarz z drugiej połowy XIX w. nie wymienia składu osobowego folwarku w Pogorzanach.

Budynek mieszkalny folwarku w Pogorzanach w 1868 r. był murowany z kamienia łamanego na wpół z cegłą, podbity gontem i usytuowany frontem w kierunku zachodnim. Posiadał wymiary: 9,5 sążnia długości, 5 sążni szerokości, 1,5 sążnia wysokości. Z sieni budynku prowadziło wejście do pierwszej izby mieszkalnej. Znajdowała się w niej kuchnia angielska o trzech blachach z wmurowanym kotłem miedzianym, nalepą, piecem piekarskim i piecem z kamyków. Z izby kuchennej przechodziło się do komory służącej do przechowywania sprzętów gospodarskich, dalej zaś do drugiej izby, oświetlonej trzema oknami (dwa wychodziły na zachód, jedno na południe). Obok drugiej izby znajdowała się niewielka komórka. W pobliżu budynku mieszkalnego od strony południowej usytuowane były chlewy na nierogaciznę i kurnik, zbudowane z drewna i podbite gontem. Budynek podzielony był na niewielkich rozmiarów pomieszczenia służące do przechowywania zwierząt. Dalej w kierunku zachodnim usytuowana była stajnia dla krów, murowana z kamienia na wpół z cegłą i podbita gontem, o wymiarach 11,33 sążnia długości, 4,33 sążnia szerokości i 1,33 sążnia wysokości. Budynek posiadał strych wylepiony gliną. Dalej od stajni w kierunku zachodnim znajdowała się stodoła, w całości murowana, pokryta słomą o wymiarach: 13,66 sążnia długości, 5 sążni szerokości, 1,5 sążnia wysokości. W stodole mieściło się jedno boisko do młócenia zboża, zaś po bokach dwa sąsięki. Naprzeciw

and a stone stove. Behind the kitchen there was a smaller room to store farm tools, and another room with three windows (two facing west and one facing south). There was another smaller room next to that room. Near the residential building from the south there were swineries and a chicken coop, made of wood with shingled roofs. The building was divided into small rooms to keep animals. Further to the west there was a 11.33 fathoms long, 4.33 fathoms wide, and 1.33 fathoms high stable for cows made of rubble stone and brick with a shingled roof. The building had a clay-covered attic. To the west from the stable there was a masonry barn with a thatched roof (13.66 fathoms long, 5 fathoms wide, 1.5 fathoms high). The barn had one threshing field and two storage sections on the sides. Another barn was located opposite that barn. All buildings at the grange were enclosed by a fence made of forest branches and poles.

Outside the grange (by the forest and Ciecień Mount) there was a wooden forester's lodge (7.5 fathoms long, 3 fathoms wide, and 1.33 fathoms high). The building had an entrance hall, a small stable for cows behind a partition wall in the entrance hall, and two living quarters [8, pp. 214–218].

The grange in Szczyrzyc

The 18th-century inventories did not record any information about that grange. It should be noted that the oldest inventory regarding the grange in Szczyrzyc is the inventory from 1645 when Joachim II Mstowski from Mstów was the abbot. It has only one sheet with details on the buildings at the grange, the cowshed, the barns, the monastic brewery and the amount of grain in the granary [11]. The ownership of the grange in Szczyrzyc with some monastic buildings was transferred to the Dzieduszycki counts in 1794. It was only after a few dozen years that on March 3, 1865 the order repurchased the monastic buildings as well as the monastic estates in Szczyrzyc from Helena Dzieduszycka¹³. The most detailed description of the grange in Szczyrzyc comes from 1868. Just like in the case of the grange in Pogorzany, the inventory of the monastery with the description of the grange in Szczyrzyc in 1868 does not list its inhabitants.

According to the records from 1645 the grange was located right next to the monastery. The inventory lists the following buildings at the grange: a granary with three "chambers", a chicken coop and a small stable in the granary entrance hall, swineries, a cheese making place, a cellar underneath, a residential building, barns and a brewery located by the monastery¹⁴. According to the inventory from 1868 the residential building at the grange (19 fathoms long and 5 fathoms wide) had its front facing north. From the west side it was made of rubble stone and brick, and of wood from the east; it had a shingled roof and four masonry chimneys. The building had four

¹⁰ Arch. i BOCist. sygn. III. 94.

¹¹ Arch. i BOCist. sygn. IV. 467/b; Arch. i BOCist. sygn. IV. 495; Arch. i BOCist. sygn. IV. 523.

¹² Arch. i BOCist. sygn. IV. 515.

¹³ Arch. and BOCist. file no. IV. 467/b; Arch. and BOCist. file no. IV. 495; Arch. and BOCist. file no. IV. 523.

¹⁴ Arch. and BOCist. file no. IV. 467/b; Arch. and BOCist. file no. IV. 495; Arch. and BOCist. file no. IV. 523.

tej stodoły ulokowano drugą. Wszystkie budynki folwarczne ogrodzone były płotem z gałęzi leśnych i żerdzi.

Poza folwarkiem (pod lasem i górą Ciecień) znajdował się drewniany budynek przeznaczony dla leśniczego dworskiego (o wymiarach: 7,5 sążnia długości, 3 sążnie szerokości i 1,33 sążnia wysokości). W budynku znajdowały się: sień, mała stajenka dla krów utworzona przez „przepierzenie” sieni i dwóch izb mieszkalnych [8, s. 214–218].

Folwark w Szczyrzycu

Brakuje wiadomości o tym folwarku w inwentarzach XVIII-wiecznych. Warto zaznaczyć, że najstarszym inwentarzem dotyczącym folwarku szczyrzyckiego jest inwentarz pochodzący z 1645 r., z czasów rządów opata Joachima II z Mstowa Mstowskiego. Jest to zaledwie jedna karta zawierająca dane o zabudowaniach folwarku, stanie obory, stodołach, browarze klasztornym i zawartości zboża w spichlerzu [11]. Folwark w Szczyrzycu wraz z częścią zabudowań klasztornych w 1794 r. przeszedł na własność hrabiów Dzieduszyckich. Dopiero po kilkudziesięciu latach, 3 marca 1865 r., konwent odkupił od Heleny Dzieduszyckiej zajmowaną część budynków klasztornych, jak również dobra klasztorne w Szczyrzycu¹³. Najbardziej pełny opis folwarku szczyrzyckiego pochodzi z 1868 r. Analogicznie jak w przypadku folwarku w Pogorzanach, inwentarz klasztoru zawierający opis folwarku szczyrzyckiego w 1868 r. nie wymienia jego składu osobowego.

Według danych z 1645 r. folwark znajdował się tuż przy klasztorze. Inwentarz wymienia następujące zabudowania folwarczne: spichlerz z trzema „komorami”, w sieni spichlerza kurnik i stajenkę, dalej chlewy, sernik, a pod nim piwniczkę, budynek mieszkalny, stodoły oraz browar usytuowany pod klasztorem¹⁴. Budynek mieszkalny folwarku (o wymiarach: 19 sążni długości i 5 sążni szerokości) według inwentarza z 1868 r. usytuowany był frontem w kierunku północnym. Od strony zachodniej był murowany z kamienia łamanego na wpół z cegłą, zaś od strony wschodniej drewniany, cały pokryty gontem. Nad dachem wznosiły się cztery murowane kominy. W budynku były cztery sienie, pięć izb mieszkalnych, spiżarnia i izba czeladna. We wszystkich izbach były drewniane podłogi. Izby, połączone ze sobą, ogrzewały trzy piece z kamyków. W dwóch izbach znajdowały się kuchenki angielskie o trzech blachach, w jednej zaś piec piekarniczy. Wszystkie izby mieszkalne były oświetlone pojedynczymi lub podwójnymi, dwuskrzydlnymi oknami. W budynku folwarcznym znajdowały się także: spiżarnia i izba czeladna z kuchnią angielską o trzech wielkich blachach i piecem z kamyków ogrzewającym jednocześnie dwa pomieszczenia.

Od południowo-zachodniej strony budynku znajdowała się stajnia dla krów i wołów. Budynek był murowany z kamienia łamanego na wpół z cegłą, o wymiarach

halls, five living quarters, a larder and the servants' room. All rooms had wooden floors and were heated with three stone stoves. Two of the rooms had stoves with three plates, one with a baking oven. All living quarters had single or double, two-winged windows. The grange building also had a larder and the servants' room with a stove with three huge plates and a stone stove heating two rooms at the same time.

From the south-west side of the building there was a stable for cows and oxen. The 15 fathoms long and 4.5 fathoms wide building was made of rubble stone and brick. Its entrance led from the grange courtyard. The stable was furnished with an appropriate number of mangers and ladders. Further there were two “thick-boarded” swineries with a regular board ceiling. The first of them had five stalls, the other two. From the north-east side of the building there were annexed wooden swineries also with five stalls. To the north of the stalls there was a chicken coop. The building was 7 fathoms long and 2.66 fathoms wide and it was made of rubble stone and brick. It had five sections separated by wooden partition walls. A dozen or so steps away from the chicken coop there was a wagon house made of stone and brick with a shingled roof and a stable for horses and oxen.

Further from the north side there were three barns made of stone and brick with thatched roofs, and two layers of shingles on the roof ridge and eaves. Two barns were 31 fathoms long, 5 fathoms wide, and 1.66 fathoms high, and the third one was 21 fathoms long, 6.5 fathoms wide, and 2 fathoms high. Each of them had three huge single, two-winged entrance gates with wooden hanging posts and there were sheds for farm tools added to each of them from the south side.

All of the buildings were enclosed by a fence made of boards. On the left side from the road leading to the abbey from the grange, and further to Góra św. Jana, there was a building which earlier served as a communal cell block. The building was 6 fathoms long, 4 fathoms wide, and 2 fathoms high. It was made of rubble stone and brick; it had a shingled roof and a masonry chimney.

Opposite the main entrance to the monastery there was a watermill. The building, located on a free plot by the road leading from Skrzydlna to Szczyrzyc, was made of rubble stone and brick and it had a shingled roof. The mill was furnished with all tools for grinding grain and two millstones. It also had a living quarter for the miller with a stove with four plates, a baking oven, and a stone stove for heating.

Right behind the watermill there was an 8 fathoms long, 2.66 fathoms wide, and 1.66 fathoms high sawmill made of timber on a rubble stone base. It had a wood sawing device for one saw. On the left side of the road going from the abbey in Szczyrzyc to Skrzydlna there was a school. The 15 fathoms long, 11 fathoms wide, and 2 fathoms high building was made of wood, plastered and had a shingled roof with two masonry chimneys. From the front on the south side the building had two porches added to the sides, each supported on two wooden posts. Behind the school building from the north side there was a small courtyard enclosed with a fence made of boards.

¹³ Arch. i BOCist. sygn. IV. 467/b; Arch. i BOCist. sygn. IV. 495; Arch. i BOCist. sygn. IV. 523.

¹⁴ Arch. i BOCist. sygn. IV. 467/b; Arch. i BOCist. sygn. IV. 495; Arch. i BOCist. sygn. IV. 523.

15 sążni długości i 4,5 sążnia szerokości. Prowadziło do niego wejście z dziedzińca folwarcznego. Stajnia wyposażona była w potrzebną liczbę żłobów i drabin. Dalej znajdowały się dwa chlewy na nierogaciznę, „wydylowane”, z powalą zwyczajną. Pierwszy podzielony był na pięć stajenek, drugi na dwie. Od strony północno-wschodniej budynku przybudowane były chlewy na nierogaciznę, drewniane, podzielone również na pięć stajenek. Na północ od stajenek usytuowany był kurnik. Budynek o wymiarach 7 sążni długości i 2,66 sążnia szerokości był murowany z kamienia łamanego na wpół z cegłą i składał się z pięciu części, które między sobą były przepierzone ścianami drewnianymi. O kilkanaście kroków od kurnika znajdowała się wozownia, murowana z kamienia na wpół z cegłą, cała podbita gontem, dalej zaś stajnia na konie i woły.

Dalej od strony północnej znajdowały się trzy stodoły murowane z kamienia na wpół z cegłą, pokryte słomą, a na kalenicy i okapach podwójne gontem podbite. Dwie stodoły miały wymiary: 31 sążni długości, 5 sążni szerokości i 1,66 sążnia wysokości, trzecia stodoła – 21 sążni długości, 6,5 sążnia szerokości i 2 sążnie wysokości. Do każdej prowadziły po trzy wielkie pojedyncze, dwuskrzydłowe bramy wjazdne, na drewnianych biegunach, ponadto od strony południowej przybudowano po jednej komóreczce na sprzęty gospodarskie.

Wszystkie wyżej opisane budynki otoczone były parkanem z desek. Po lewej stronie drogi wiodącej do klasztoru, od folwarku, a dalej do Góry św. Jana, znajdował się budynek, który służył dawniej za areszt dominikański. Budynek aresztu miał wymiary 6 sążni długości, 4 sążnie szerokości i 2 sążnie wysokości. Był murowany z kamienia łamanego na wpół z cegłą, pokryty gontem, nad dachem wznosił się murowany komin.

Naprzeciw głównego wejścia do klasztoru znajdował się młyn wodny. Budynek ten, stojąc na wolnym placu około drogi prowadzącej ze Skrzydłnej do Szczyrzycy, był murowany z kamienia łamanego na wpół z cegłą i podbity gontem. Młyn wyposażono we wszystkie przyrządy do mielenia zboża na dwa kamienie. Znajdowała się też w nim izba mieszkalna dla młynarza, a w niej kuchnia angielska o czterech blachach z piecem piekarskim oraz piec z kamyków służący do ogrzewania.

Zaraz za młynem był tracz o wymiarach 8 sążni długości, 2,66 sążnia szerokości i 1,66 sążnia wysokości, wystawiony z ciosanego drzewa na podmurowaniu z kamienia łamanego. Wewnątrz znajdował się cały przyrząd do rżnięcia drzewa na jedną piłę. Po lewej stronie drogi wiodącej z klasztoru w Szczyrzycu do Skrzydłnej znajdowała się szkoła. Budynek ten, o wymiarach 15 sążni długości, 11 sążni szerokości i 2 sążnie wysokości, w całości był drewniany, otynkowany, gontem kryty. Nad dachem wznosiły się dwa murowane kominy. Z frontu od strony południowej budynek zdołały dwa po bokach przystawione ganki, każdy wsparty na dwóch słupach drewnianych. Za budynkiem szkoły od strony północnej znajdował się mały dziedzińec otoczony parkanem z desek.

Na wprost budynku klasztorowego usytuowany był browar, wybudowany za rządów opata Drohojowskiego w 1628 r. Najstarszy zachowany opis browaru pochodzi z 1645 r. *Od dębu są wrota stare na biegunie drewnianym, do bro-*

Opposite the monastic building there was a brewery, built when Drohojowski was abbot in 1628. The oldest original description of the brewery comes from 1645. An oak tree gate with a wooden hanging post to the brewery door with iron hinges to be closed with an iron hasp and staples by the door to the cellars. The brewery had a brewing room with a tub for malt. Further a room to store malts [...]. Bad kiln. Tub for frying hops. New drying room and twelve tubs [...] [11].

In the 17th century, the building was built in part of masonry and in part of wood with a cellar and smaller room¹⁵. Its condition deteriorated in time and under abbot Grzymisławski in 1772–1774 a new brewery was built in the place of the former one *Then X. Jędrzej, profes, prior on his own initiative and architectural design built a masonry brewery as seen in 1772, three masons erected all walls ad extra, our subjects built the roof and in 1773, the three masons finished all intus, with chimney, further along the abbey pond, from the brewery wall, as it is [smudged] laid. Masons received unequal fees, one three times a week dinner and almost three mugs of booze, jug of beer each day, 12 guldens a week, another 9 guldens, third hardly worked, two feast occurred in a week, money for one of them deducted. By the wall of the brewery erected in 1774 X. Jędrzej, our prior built stables* [3, k. 22].

In the 19th century, the brewery was 27 fathoms long and 36 fathoms wide; it was made of stone and brick. Its gable roof frame had no post with two layers of shingles. There were three masonry chimneys. A door led from the courtyard in front of the brewery to the entrance hall whose ceiling was made of boards and the floor of stone slabs. Another door led from the entrance hall to a steeping room and a malting room. In the middle of the steeping room there was a masonry pillar supporting the beam under the ceiling joists. The room also had a stone stove, a tub for soaking malt, a malt grinding machine and an alembic for brewing malt. A door led from that room to a drying room with a brick floor where there was a malt drying masonry device with a roof made of iron slabs covered with a black metal sheet. Behind the drying room there was a cooling room with a large inbuilt copper kettle for brewing beer and one round tub with iron bends, hearths for the drying room and a kettle. The places for the hearths were roofed and separated by a wall from the brewery. The hearths had iron doors with two iron hinges and a latch. Near the main brewery building there was a cooling house with cellars. There was a roofed ice house with no floor next to the cellars.

The granary, with its front facing west, was located to the south of the main monastic building. It was made of rubble stone, had two levels and was 7 fathoms 5 feet and 6 inches long, 4 fathoms and 4 feet wide, and 4.33 fathoms high. Its pavilion roof had two layers of shingles and no post. In the middle under the granary there was a vaulted passageway with a rubble stone floor going to the garden and the courtyard in front of the abbey. The semicircular, two winged entrance gate to that passageway was made

¹⁵ Arch. and BOCist. file no. XXI. 258.

waru wchodząc drzwi na żelaznych zawiasach wrzeczadź ze skoblami przy których są drzwi do piwnic. W browarze była izba browarna w niej zaś umieszczona kadź do zalewania słodów. Dalej zaś pomieszczenie do przechowania słodów [...]. Piec zły. Kocioł do smażenia chmiela. Suszarnia nowa i dwanaście kadzi [...] [11].

W XVII w. budynek był częściowo murowany, a częściowo drewniany z piwnicą i komorą¹⁵. Z czasem uległ on zniszczeniu, tak iż za rządów opata Grzymisławskiego w latach 1772–1774 wybudowano nowy browar na miejscu dawnego drewnianego *Zaczym X. Jędrzej, profes tutejszy, przeor swoim wymysłem i architektury wystawił browar murowany jako widzimy w roku 1772, mularzów trzech wszystkie ściany ad extra wystawili, nasi poddani dachem pokryli, w tym zaś roku 1773, mularze trzej intus ściany i wszystko skończyli, kominy jako wiodący, wyprawdzili, nad to bokiem stawu opackiego, od muru browarnego, jako już jest taki [zamazane] pociągnęli. Mularze nierównej płace brali, jeden trzy razy w tydzień obiad i niecałe trzy kubki gorzółki, piwa garniec co dzień, złotych polskich 12 na tydzień, drugi po złp. 9, trzeci jakby robił, dwa święta w tydzień przypadły, za jedno z nich pieniądze wytrącono. Pod murem od browaru pociągnionym w roku 1774 X. Jędrzej, przeor nasz stajnie wystawił [3, k. 22].*

Budynek browarny w XIX w. miał wymiary: 27 sążni długości, 36 sążni szerokości, był murowany z kamienia, na wpół z cegłą. Dach na tym budynku był szczytowy z więźbą bez krzesła z podwójnym pokryciem gontowym. Nad dachem wznosiły się trzy murowane kominy. Z dziedzińca znajdującego się przed budynkiem browaru wchodziło się do sieni, z powalą z desek i podłogą z płyt kamiennych. Dalej z sieni prowadziły drzwi do rostowni i słodowni. W środku rostowni stał murowany filar podpierający podciąg pod belkami powalowymi. W izbie był również piec z kamyków, kadź do moczenia słołu, maszyna do mielenia słołu i alembik do przepędzania surowicy. Z izby prowadziły drzwi do suszarni z posadzką ceglana, w której znajdował się przyrząd do suszenia słołu, murowany, z dachem złożonym ze sztab żelaznych, pokryty czarną blachą żelazną. Z suszarni przechodziło się dalej do chłodziarni, w której znajdował się wielki zamurowany kocioł miedziany służący do warzenia piwa oraz jedna okrągła kadź, okuta żelaznymi obręczami, paleniska pod suszarnią i kocioł. Miejsce, gdzie były paleniska, zasklepiono i oddzielono murem od browaru. Drzwiczki do palenisk były żelazne i okute dwoma zawiaskami i zasuwką. W pobliżu zasadniczego budynku browaru znajdował się budynek chłodni z piwnicami. Obok piwnic umieszczono lodownię, zasklepioną i bez posadzki.

Na południe od głównego budynku klasztorного frontem na zachód usytuowany był spichlerz. Budynek ten był murowany z kamienia łamanego, dwupiętrowy o wymiarach 7 sążni, 5 stóp, 6 cali długości, 4 sążnie i 4 stopy szerokości oraz 4,33 sążnia wysokości. Miał namiotowy dach, podwójnie gontem pokryty „bez krzesła”. W środku pod spichlerzem był przejazd zasklepiony, wybrukowany kamieniem łamanym, wiodący do ogrodu i na dzie-

of glued two-inch-thick pine tree boards with trimmers. Its frame was made of ashlar and had six long, straight hinges with ornaments and an iron latch with a device to close with a padlock [8, pp. 149–164].

The monastic granges in the 20th century

The Cistercian monastery in Szczyrzyc was granted the status of abbey again in 1918. The monastic property according to the records from the end of 1918 included: arable land 832 morgas [c. 1151 acres] (including badlands – 60 morgas [c. 83 acres], leased land – 155 morgas [c. 215 acres], cultivated by the grange servants – 46 morgas [c. 64 acres]), meadows – 71 morgas [c. 86 acres], natural pastures – 62 morgas [c. 86 acres], gardens – 18 morgas [c. 25 acres], ponds – 8, forests – 1125 morgas [c. 1557 acres], under buildings – 8 morgas [c. 11 acres], roads – 49. It should be noted that livestock at the same time included: horses – 35, oxen – 83, cows – 75, swine – 45, sheep – 4. The farmstead had 7 treadmill threshers. The structure of crop cultivation at the monastic farmstead in the fall 1918 and spring 1919 was as follows: wheat – 95 morgas [c. 132 acres], rye – 53 morgas [c. 73 acres], barley – 54 morgas [c. 75 acres], oats – 108 morgas [c. 150 acres], spelt – 9 morgas [c. 13 acres], pea – 1 morga [c. 1.38 acres], potatoes – 43 morgas [c. 60 acres], beets – 15 morgas [c. 55 acres], clover – 140 morgas, vetch – 40 morgas [c. 55 acres] and cabbage – 8 morgas [c. 11 acres]¹⁶.

At that time the monastery owned the following rooms and buildings: *The monastic building has 30 rooms for clerical monks, 20 of which are occupied by the members of the order and the servants, whereas the rest is not inhabited but used for other purposes (library, refectory, larder, offices and guest rooms) [...]*¹⁷.

Apart from the monastery the order owned the following buildings: brewery – leased to Marian Szubert for the annual rent of 2000 crowns (The brewery building at the end of 1914, during the war, was significantly damaged and as a result the brewery ceased to operate. After some repairs it resumed its operations on May 1, 1919); the monastic mill – leased to Stanisław Orzechowski for the annual rent of 200 crowns; the brewer's house for which the monastery did not charge rent; a general school with four grades, maintained by the order. Apart from those buildings each of the seven monastic granges had one residential building inhabited by the grange servants¹⁸.

According to the records made by the abbey in 1925 the monastery had in total the area of 2233 morgas [c. 3090 acres], including: arable land, mostly class III – 832 morgas [c. 1151 acres], meadows – 71 morgas [c. 98 acres], gardens – 18 morgas [c. 25 acres], pastures – 62 morgas [c. 86 acres], ponds – 8, land after buildings – 57 morgas [c. 79 acres], badlands – 60 morgas [c. 83 acres], forests – 1125 morgas [c. 1557 acres]. An estimate value of those

¹⁶ Arch. and BOCist. file no. XXV. 381.

¹⁷ Arch. and BOCist. file no. XXV. 388.

¹⁸ Arch. and BOCist. file no. XXV. 388.

¹⁵ Arch. i BOCist. sygn. XXI. 258.

dziniec przed opactwo. Brama wjazdna do tego przejazdu była półkolista, dwuskrzydlna klejona, z dwucalowych sosnowych dylów z opierzeniem, w futrynie z kamienia ciosowego i okuta sześcioma długimi, prostymi zawiasami z krukami i żelazną zasuwą z przyrządem do zamykania na kłódkę [8, s. 149–164].

Folwarki klasztorne w XX w.

W 1918 r. klasztor cystersów w Szczyrzycu ponownie otrzymał status opactwa. Majątek klasztorny na podstawie spisu z końca 1918 r. liczył: roli uprawnej 832 morgi (w tym ugory stanowiły 60 mórg, dzierżawy – 155 mórg, użytkowanie przez służbę folwarczną – 46 mórg), łąk – 71 mórg, pastwisk naturalnych – 62 morgi, ogrodów – 18 mórg, stawów – 8, lasów – 1125 mórg, pod budynkami – 8 mórg, dróg – 49. Warto zaznaczyć, że stan inwentarza żywego w tym samym czasie wynosił: koni – 35, wołów – 83, krów – 75, świń – 45, owiec – 4. Gospodarstwo dysponowało 7 młocarniami kieratowymi. Struktura upraw gospodarstwa klasztornego jesienią 1918 i wiosną 1919 r. przedstawiała się następująco: pszenicy – 95 mórg, żyta – 53 morgi, jęczmienia – 54 morgi, owsa – 108 mórg, orkisz – 9 mórg, grochu – 1 morga, ziemniaków – 43 morgi, buraków – 15 mórg, koniczyny – 140 mórg, wyki – 40 mórg i kapusty – 8 mórg¹⁶.

W tym czasie do klasztoru należały następujące pomieszczenia i zabudowania: *Budynek klasztorny mieści w sobie 30 ubikacji (pomieszczeń dla zakonników), z których 20 zajmują członkowie konwentu i służba, reszta zaś nie jest zamieszkała ale użyta na inne cele (biblioteka, re-fektarz, spiżarnia, kancelarie i pokoje gościnne)* [...] ¹⁷.

Oprócz klasztoru konwent posiadał następujące budynki: browar – wydzierżawiony Marianowi Szubertowi za rocznym czynszem 2000 koron (Budynek browaru pod koniec 1914 r., podczas działań wojennych, został znacznie uszkodzony. Wskutek tego browar zawiesił swoją działalność. Po przeprowadzeniu naprawy został uruchomiony 1 maja 1919 r.); młyn klasztorny – wydzierżawiony Stanisławowi Orzechowskiemu za roczny czynsz w wysokości 200 koron; budynek zamieszkały przez piwowara, za który klasztor nie pobierał opłaty czynszu; szkoła czteroklasowa ludowa, utrzymywana kosztem konwentu. Oprócz wymienionych budynków w każdym z siedmiu folwarków klasztornych znajdował się jeden dom mieszkalny, który zajmowała służba folwarczna¹⁸.

Na podstawie wykazu z 1925 r. sporządzonego przez opactwo wiadomo, że klasztor dysponował łącznie areałem o łącznej powierzchni 2233 mórg, w tym: ziemi ornej, przeważnie klasy III – 832 morgi, łąk – 71 mórg, ogrodów – 18 mórg, pastwisk – 62, stawów – 8, gruntów pobudowlanych – 57, nieużytków – 60, lasów – 1125 mórg. Wartość szacunkowa tych gruntów według ówczesnych cen w tamtejszej okolicy wynosiła 16 000 000 koron; dochód katastralny z tych gruntów to 6881 koron i 56 halery, a dochód gospodarczy rzeczywisty – 160 000 koron.

lands calculated according to the prices then appropriate for that region was 16 000 000 crowns; the cadaster income from those lands was 6881 crowns and 56 halers, and the real economic income – 160 000 crowns. In 1925, almost the whole monastic property was managed by the monastery. Only 155 morgas [c. 215 acres] were leased to as many as 120 persons. The average rent from one morga [c. 1.38 acres] was 100 crowns. The monastic grange had 91 persons employed permanently. The monastic lands included then seven granges (four made of wood and three made of masonry), 14 wooden barns, six granaries (four made of wood and two made of masonry), one brewery and six tenement houses whose value in 1925 was over 680 000 crowns¹⁹.

In 1928, in reply to the letter from the district authorities in Limanowa from April 19, 1928²⁰, abbot Teodor Magiera made a list of arable land as well as all residential buildings and farmhouses that belonged to the monastic estates. The monastery in Szczyrzyc had 147 ha of land, including 111 ha of arable land, 5 ha of orchards and gardens, 22 ha of meadows and pastures, 2 ha of badlands and 7 ha – other. The **grange in Dobroniów had in total 85 ha**, including 72 ha of arable land, 1 ha orchards and gardens, 7 ha of meadows and pastures, 5 ha – forests; the **grange in Janowice had in total 83 ha**, including 64 ha of arable land, 1 ha of orchards and gardens, 8 ha of meadows and pastures, 9 ha of forests, 1 ha of badlands; the **grange in Raciborzany had in total 78 ha**, including 61 ha of arable land, 2 ha of orchards and gardens, 8 ha of meadows and pastures, 2 ha of forests, 5 ha of badlands; the **grange in Gruszów had in total 246 ha**, including 55 ha of arable land, 3 ha – orchards and gardens, 2 ha – meadows and pastures, 185 ha – forests, 1 ha – badlands; the **grange in Pogorzany had in total 340 ha**, all 340 ha of forests; the **grange in Porąbka had in total 105 ha**, all forests and the same in Markuszowa which had in total 21 ha – all forests²¹. The biggest granges were in Pogorzany, Gruszów, and Porąbka, however, the total arable area of the other granges was similar, with the exception of the grange in Pogorzany and Porąbka whose whole land was forested.

Part of the monastic property was sold to provide for the needs of the monastery, whereas another part was parceled out in the 1920s. In August 1919, abbot Teodor Magiera and the abbey in Szczyrzyc as the owners of the land by the inn in Góra św. Jan signed an agreement with the representatives of the Commune of Góra St. Jan for sale by the order of “Podogrodzie” land and “Na przedewsią” land to the Commune of Góra św. Jan for 20 000 crowns provided that part of the land will be used for a cemetery and another part for a school. The order granted the Commune the square at the market, where the inn used to be, provided that the Commune undertakes by a separate contract that nothing will be built on that square. Failure to comply with that provision shall

¹⁶ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 381.

¹⁷ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 388.

¹⁸ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 388.

¹⁹ Arch. and BOCist. file no. XXV. 482.

²⁰ Arch. and BOCist. file no. XXV. 565.

²¹ Arch. and BOCist. file no. XXV. 565/c.

W 1925 r. prawie cały majątek klasztorny administrowany był przez klasztor. Jedynie w dzierżawie aż u 120 osób znajdowało się 155 mórg. Przeciętny czynsz z jednej morgi wynosił 100 koron. Gospodarstwo klasztorne zatrudniało do pracy na stałe 91 osób. Do gruntów klasztornych należało wówczas siedem folwarków (cztery drewniane i trzy murowane), 14 stodół drewnianych, sześć spichlerzy (cztery drewniane i dwa murowane), jeden browar i sześć domów czynszowych, których wartość w 1925 r. wynosiła ponad 680 000 koron¹⁹.

W 1928 r., w odpowiedzi na pismo Starostwa w Limanowej z 19 kwietnia 1928 r.²⁰, opat Teodor Magiera sporządził wykaz użytkowanej ziemi oraz wszystkich budynków mieszkalnych i gospodarskich należących do dóbr klasztornych. I tak klasztor w Szczyrzycu posiadał 147 ha ziemi, w tym 111 ha gruntów ornych, 5 ha sadów i ogrodów, 22 ha łąk i pastwisk, 2 ha nieużytków oraz 7 ha – innych. W **folwarku w Dobroniowie łącznie 85 ha**, w tym 72 ha gruntów ornych, 1 ha sadów i ogrodów, 7 ha łąk i pastwisk, 5 ha – lasów; w **folwarku w Janowicach – łącznie 83 ha**, w tym 64 ha gruntów ornych, 1 ha sadów i ogrodów, 8 ha łąk i pastwisk, 9 ha lasów, 1 ha nieużytków; w **folwarku w Raciborzanach, łącznie 78 ha**, w tym 61 ha gruntów ornych, 2 ha sadów i ogrodów, 8 ha łąk i pastwisk, 2 ha lasów, 5 ha nieużytków; w **folwarku w Gruszowie, łącznie 246 ha**, w tym 55 ha gruntów ornych, 3 ha – sadów i ogrodów, 2 ha – łąk i pastwisk, 185 ha – lasów, 1 ha – nieużytków; w **folwarku w Pogorzanych łącznie 340 ha** w tym 340 ha lasów; w **folwarku w Porąbce łącznie 105 ha** w tym całość stanowił las. Analogicznie było w Markuszowej, gdzie łącznie było 21 ha i całość stanowił las²¹. Zdecydowanie największymi były folwarki w Pogorzanych, Gruszowie i Porąbce, pozostałe folwarki były porównywalne, jeśli chodzi o łączną powierzchnię użytkowanych areałów. Wyjątek odnotowano w folwarku w Pogorzanych i Porąbce, w których areał stanowił w całości las.

Część majątku klasztornego była sprzedawana na zabezpieczenie potrzeb klasztoru, część zaś podlegała w latach 20. XX w. parcelacji. I tak w sierpniu 1919 r. opat Teodor Magiera i konwent szczyrzycki jako właściciel gruntu należącego do karczmy w Górze św. Jana zawarł umowę z przedstawicielami gminy Góra św. Jana w sprawie sprzedaży przez konwent gminie Góra św. Jana gruntu „Podogrodzie” oraz gruntu „Na przedewsią” za kwotę 20 000 koron z zastrzeżeniem, że ten grunt ma być w części przeznaczony pod cmentarz, a w części pod szkołę. Plac w rynku, gdzie znajdowała się karczma, konwent podarował gminie, pod warunkiem że gmina zobowiąże się oddzielnym kontraktem, iż nic na tym placu nie będzie wybudowane. W razie niedotrzymania warunku umowy plac automatycznie miał przejść na własność konwentu²².

W 1920 r. opat sprzedał młyn i tartak w Raciborzanach Józefowi Tatarze²³. Cztery lata później opat Teodor Magiera z upoważnienia konwentu sprzedał 65 mórg położo-

result in automatic transfer of the square ownership to the order²².

In 1920, the abbot sold the mill and the sawmill in Raciborzany to Józef Tatar²³. Four years later abbot Teodor Magiera was authorized by the order to sell 65 morgas [c. 90 acres] of land located in Góra-Pobrzeczyn (Dąbrowa) to pay forest tax and land tax in the amount of PLN 30 000²⁴.

In 1927, the monastic grange in Pogorzany was parceled out and the village of Pogorzany was sold to the “Land Unification Board” which was composed of *Jan Frys, Jędrzej Wąsowicz, Gustaw Morajko, Jan Repelewicz and Józef Drzyzgiewicz*²⁵. In total 129 morgas (c. 179 acres) of land were sold²⁶. Abbot Magiera authorized engineer Bromowicz from Cracow to perform all acts connected with the parceling out of the grange²⁷. By resolution of the order from April 26, 1936 the monastery sold 1 ha of land for PLN 3500 for building a school and provided 500 cubic meters of construction wood for PLN 6000. [...] *provided that it shall not be required any more to perform any other obligations to finish the school building, furnish the school or any other buildings that prove to be necessary for the school purposes (such as an apartment for the principal, woodshed, toilets, fence)*²⁸.

The register of land owned by the monastery in Szczyrzyc, which was made in 1925, recorded that the parceling out adversely affects the following:

- pastoral work – as it is impossible for the priest alone to provide on a regular basis means of transportation needed for the sick, schools, and Sunday excursions in the area of over 20 morgas [c. 28 acres];
- maintaining parish clerics – who work in four parishes incorporated at the order with no subsidies to provide for those priests;
- Christian charity – it shall totally prevent the hitherto existing charity work for small-farm owners, landless farmers, and the poor both locally and farther away;
- pastoral work in education and economic institutions – due to the lack of adequate number of priests no one will be available to work at the local school with 4 grades maintained exclusively at the expense of the order through Reiffeisen and local farmers’ associations;
- maintaining the agricultural level – as parceling out of the monastic lands shall result in disappearance of the pattern to follow and incentive to run the farmsteads rationally at the parish and the basis of the subsistence for the families working permanently at the abbey²⁹.

The monastic granges did suffer hard times too. For instance the steam-powered sawmill in Szczyrzyc and the nearby mill burned down in 1921³⁰. *That year the mill*

²² Arch. and BOCist. file no. XXV. 380.

²³ Arch. and BOCist. file no. XXV. 394.

²⁴ Arch. and BOCist. file no. XXV. 448.

²⁵ Arch. and BOCist. file no. XXV. 535.

²⁶ Arch. and BOCist. file no. XXV. 541.

²⁷ Arch. and BOCist. file no. XXV. 509.

²⁸ Arch. and BOCist. file no. XXV. 738.

²⁹ Arch. and BOCist. file no. XXV. 482.

³⁰ Arch. and BOCist. no file no.

¹⁹ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 482.

²⁰ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 565.

²¹ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 565/c.

²² Arch. i BOCist. sygn. XXV. 380.

²³ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 394.

nych w Górze-Pobęczynie (tzw. Dąbrowę), w celu uiszczania zapłaty za podatek od lasu i podatek od gruntów wynoszący 30 000 złotych²⁴.

W 1927 r. odbyła się natomiast parcelacja folwarku klasztorowego Pogorzany i sprzedaż wsi Pogorzany „Radzie Scalenia”, w której skład weszli: *Jan Frys, Jędrzej Wąsowicz, Gustaw Morajko, Jan Repelewicz i Józef Drzygiewicz*²⁵. W sumie sprzedano 129 mórg ziemi²⁶. Pełnomocnictwem do wykonywania wszelkich czynności związanych z parcelacją folwarku opat Magiera udzielił inżynierowi Bromowiczowi z Krakowa²⁷. Uchwałą konwentu z 26 kwietnia 1936 r. klasztor sprzedał 1 ha gruntu za 3500 zł z przeznaczeniem na budowę szkoły i dostarczył 500 metrów sześciennych drzewa budulcowego za 6000 zł. [...] *pod warunkiem, że nie będzie pociągany już do żadnych świadczeń na dokończenie budynku szkolnego, wewnętrzne urządzenie szkoły i na wszelkie inne budynki jakie by się okazały niezbędne dla potrzeb szkolnych (jak mieszkanie dla kierownika, drewnia, ustępy, ogrodzenie)*²⁸.

W wykazie gruntów klasztoru szczyrzyckiego, jaki został sporządzony w 1925 r., zaznaczono, że parcelacja ma ujemny wpływ na:

- duszpasterstwo – jest bowiem niemożliwą rzeczą, by na obszarze ponad 20 mórg gruntu sam duszpasterz potrafił utrzymywać stałą podwodę potrzebną do zaopatrywania chorych, obsługi szkół i ekskursji niedzielnych;
- utrzymanie duchowieństwa parafialnego – które pracuje w czterech inkorporowanych do konwentu parafiach nieposiadających wcale żadnej dotacji na utrzymanie tych duszpasterzy;
- dobroczynność chrześcijańską – uniemożliwi zupełnie dotychczasową dobroczynność chrześcijańską, z której korzystali małorolni, bezrolni i ubodzy nie tylko miejscowi, ale i z całej bliższej i dalszej okolicy;
- działalność duszpasterską w instytucjach oświatowo-ekonomicznych – przy braku odpowiedniej liczby kapłanów nie będzie miał kto pracować w miejscowej szkole 4-klasowej utrzymywanej wyłącznie kosztem konwentu w kasie Reiffeisena i miejscowych kółek rolniczych;
- utrzymanie stopnia kultury rolnej – gdyż po rozparcelowaniu gruntów klasztornych zniknie w okolicy wzór i zachęta do prowadzenia racjonalnego gospodarstwa w parafii i podstawa do wyżywienia rodzin utrzymujących się stale z zarobków przy klasztorze²⁹.

Gospodarstwa klasztorowego nie ominęły w tym czasie i trudne chwile. Choćby w 1921 r. – spłonął w Szczyrzycu parowy tartak klasztorowy oraz stojący obok młyn³⁰. *W tym roku dotknął konwent tutejszy, pożar młyna i tartaku wdzierzawionego Stanisławowi Orzechowskiemu ze Skrzydlniej. Pożar ten był na noc Uroczystości Trzech Króli – gdyby nie dachówka na klasztorze byłby i klasztor spłonął. Młyn odbudowano w tym roku, tartak zaś parowy zaczęto budo-*

and the sawmill leased to Stanisław Orzechowski from Skrzydlna burned down. That fire broke out on the Twelfth Night – had it not been for the clay tiles on the abbey, it would have burned down too. The mill was rebuilt that year, whereas the construction of the steam-powered sawmill began on Smykani [...] [12, p. 28]. Abbot Magiera realized that the monastic estates, which included a lot of forest, needed a sawmill and so in 1922 he set up a company with engineer Sacha from Cracow and built a new sawmill in the meadows in “rzeczycki” where wood was brought from Cietnia. After sawing logs the boards which were transported to the railroad station in Dobra and next by rail to timber warehouses in Cracow. That sawmill did not operate long as it burned down only four years later, on May 19, 1925³¹.

The economy of the abbey in Szczyrzyc did not suffer during the war in 1939–1945 as when Germans invaded Szczyrzyc they did not close down the grange. On the contrary, in November 1939, the management over the monastic granges, the granary, and the monastic proceeds was taken over by German commissary (“Frenhender”) *Alfred Kokot*, who was a “Silesian and Catholic”. It was because of him that farm machines were purchased for the granges, pedigree pig farming was established, and various seeds were procured. He himself made a lot of effort to improve the monastic economy, and he did that also to generate profits. *He indeed became rich, just like all monastic officials always make piles of money on the abbey and only monks are doomed to be poor. But there was no hunger under Kokot, we ate four times and decent portions [...] [12, p. 35].*

The monastic grange operated successfully during the war, which is demonstrated among others by the dedication to abbot Benedykt Biros in the catalog of the second show of the Polish Red Cattle reared in the districts of Bochnia, Limanowa, and Myślenice which was held in Zegartowice on May 19, 1941. It was organized by the Małopolski Związek Hodowców Bydła Czerwonego (Red Cattle Breeding Association) in Cracow: *For His Eminence Most Reverend Priest Abbot of the Cistercian Order in Szczyrzyc with the words of utmost honor, great respect, and appreciation for His unremitting work to improve the agricultural level and farming of the Polish Red Cattle [...] [13].*

The situation changed dramatically after the end of Second World War when the communists came to power in Poland. On March 20, 1950, the Sejm passed an act on taking over by the state all land owned by the Church and establishing the state financed Church Fund [14, p. 21]. By the power of that act the abbey in Szczyrzyc lost its granges in Szczyrzyc, Dobroniów, Janowice, Godusza which were united as a state-owned collective farm. Other large forested areas, the brewery, the brickyard and the windmill were also nationalized [15, p. 3].

The situation continued until the collapse of the communist system in Poland. After Solidarity won elections on June 4, 1989, the political situation in Poland changed.

²⁴ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 448.

²⁵ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 535.

²⁶ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 541.

²⁷ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 509.

²⁸ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 738.

²⁹ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 482.

³⁰ Arch. i BOCist. bez sygn.

³¹ Arch. and BOCist. file no. XXV. 480; Arch. and BOCist. no file no.

wać na lan na Smykani [...] [12, s. 28]. Opat Magiera zdał sobie sprawę z potrzeby posiadania tartaku w dobrach klasztornych, które przecież dysponowały znacznymi obszarami lasu. Dlatego też w 1922 r. wraz z inżynierem Sachą z Krakowa założył spółkę i wybudował na łąkach „rzczykach” nowy tartak, do którego miano zwozić drewno z Cietnia. Następnie po „przetarciu” w tartaku klasztornym deski były przewożone do stacji kolejowej w Dobrej, a stamtąd koleją transportowane do składów drewna w Krakowie. Również i ten tartak nie przetrwał długo, gdyż zaledwie cztery lata później, 19 maja 1925 r., spłonął³¹.

Gospodarka folwarku klasztoru szczyrzyckiego nie ucierpiała podczas działań wojennych 1939–1945. Niemcy, zajmując Szczyrzyc, nie zlikwidowali gospodarstwa. Wręcz przeciwnie, w listopadzie 1939 r. zarząd nad folwarkami klasztornymi, nad spichrzem i nad dochodami klasztornymi objął komisarz niemiecki (zw. „Frenhender”) Alfred Kokot, jak odnotowano „ślązak i katolik”. Za jego sprawą zakupiono maszyny rolnicze do folwarków, założono rasową hodowlę świń oraz sprowadzono różne nasiona do upraw. On sam wydatnie starał się podnieść gospodarkę klasztorną, zresztą nie był w tym przedsięwzięciu bezinteresowny. Sam się porządnie wzbogacił, podobnie jak wszyscy urzędnicy klasztorni robią zawsze na klasztorze kokosowe interesy a tylko mnisi zawsze skazani są na nędzę. Ale za rządów p. Kokota głodu nie było, dostawialiśmy jedzenie cztery razy i to w wystarczającej ilości [...] [12, s. 35].

O tym, że gospodarstwo klasztorne dobrze funkcjonowało podczas wojny, świadczy między innymi dedykacja dla opata Benedykta Birosa zamieszczona w katalogu drugiego pokazu bydła czerwonego polskiego hodowli włościańskiej z powiatów Bochnia, Limanowa i Myślenice, jaki odbył się w Zegartowicach 19 maja 1941 r. Został on zorganizowany przez Małopolski Związek Hodowców Bydła Czerwonego w Krakowie *Jego Eminencji Przewielebnemu Księdzu Opatowi Konwentu OO. Cystersów w Szczyrzycu z wyrazami głębokiej czci oraz wielkiego uznania i podziwu dla Jego niestrudzonej pracy w kierowaniu podniesienia stanu rolniczego i hodowli krajowej rasy bydła czerwonego polskiego* [...] [13].

Sytuacja diametralnie zmieniła się po zakończeniu II wojny światowej i objęciu władzy w Polsce przez komunistów. 20 marca 1950 r. Sejm wydał ustawę o przejęciu przez państwo wszystkich dóbr ziemskich posiadanych przez Kościół i utworzeniu państwowego Funduszu Kościelnego [14, s. 21]. Na mocy tej ustawy opactwo w Szczyrzycu utraciło swoje pozostałe folwarki: Szczyrzyc, Dobroniów, Janowice, Goduszę, z których utworzono państwowe gospodarstwo rolne. Upaństwowiono również wielkie obszary lasu, browar, cegielnię i młyn [15, s. 3].

Taki stan przetrwał aż do upadku systemu komunistycznego w Polsce. Po wygranych przez stronę solidarnościową wyborach 4 czerwca 1989 r. zmieniła się w Polsce sytuacja polityczna. Ówczesny opat szczyrzycki Hubert Kostrzański rozpoczął więc starania o zwrot przez państwo zabranego w 1945 r. majątku klasztornego. Zabiegi te zostały uwieńczone sukcesem. Orzeczeniem z 18 grud-

The abbot in Szczyrzyc Hubert Kostrzański tried to regain the monastic estates taken by the state in 1945. His efforts were successful and by the decree from December 18, 1992 of the Property Commission in Warsaw the property located in Szczyrzyc, Jodłownik, Janowice (in total 93.83 ha) was returned to the Cistercian abbey in Szczyrzyc. The Cistercians undertook also to take over all assets (both real and movable property), including farm equipment (tractors, mowers, plows, harrows, trailers, etc.), livestock, i.e. 36 Polish Red cows. In total in 1993 the abbey regained 84 ha of forest, 124 ha of arable area, and 64 ha of land leased at the estates in Janowice, Pogorzany, Szczyrzyc [16]. This way, after almost 50 years, the holdings of the monastery in Szczyrzyc which steadily grew for whole centuries were partly united again. The idea of the monastic grange with other original farm outbuildings is still present in the minds of the inhabitants of Szczyrzyc and its direct vicinity (especially the oldest of them), as well as the clerical monks themselves. Although in many cases the original structures were almost totally remodeled and their functions changed (e.g. the monastic brewery), they still remain as the relics of the past monastic serfdom economy.

Translated by
Tadeusz Szalamacha

³¹ Arch. i BOCist. sygn. XXV. 480; Arch. i BOCist. bez sygn.

nia 1992 r. Komisja Majątkowa w Warszawie przekazała opactwu cystersów w Szczyrzycu nieruchomości położone w Szczyrzycu, Jodłowniku, Janowicach (łącznie 93,83 ha). Cystersi zobowiązali się również przejąć cały majątek ruchomy i obrotowy, obejmujący sprzęt gospodarczy (ciągniki, kosiarki, pługi, brony, przyczepy itd.), inwentarz żywy, tj. 36 sztuk bydła rasy polskiej czerwonej. Ogółem w 1993 r. opactwo odzyskało 84 ha lasu, 124 ha ziemi ornej i 64 ha ziemi, którą dzierżawi w majątkach: Janowice, Pogorzany, Szczyrzyc [16]. W ten sposób po prawie 50 latach dobra klasztoru szczyrzyckiego powięk-

szane z pieczołowitością przez całe wieki częściowo znów zostały scalone. W świadomości mieszkańców zamieszkujących Szczyrzyc i jego najbliższą okolicę (szczególnie tych najstarszych), a także samych zakonników nadal funkcjonuje pojęcie folwarków klasztornych i różnych określeń związanych z dawną, zachowaną do dziś charakterystyczną zabudową gospodarczą. Mimo znacznego zniszczenia, a w wielu wypadkach niemal całkowitego przebudowania dawnych obiektów i przeznaczenia ich do innych celów (np. browar klasztorny) są one ginącym reliktem dawnej pańszczyźnianej gospodarki klasztornej.

Bibliografia/References

- [1] Marszalska J.M., *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX w. Dzieje – gospodarka – kultura*, Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, Kraków 2011.
- [2] *Regestra Decimarum et Censuum Reemptionalium Provisioni Fratrum S. Cisterc. Ordinis. Annexorum ab Anno ante et insra 1650*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [3] *Revisio Praediorum, Inventariorum, Subditorum, ac omnis suppellectillis ad Oeconomiam pertinentium in Villis Monasterij Ciricensis S.O.Cist. per A. R. P. Antonium Stawski Priorem, et R. R. P. P. Stephanum Poznański, Nicolaum Dybczyński Proff. Ciricensis I.N. praesentia V.F. Alberici Siewierkowski Provisoris facta Anno 1741*, Arch. i BOCist., sygn. S.V. 10.
- [4] *Summa Capitales ad Conventum Ciricensem spectantes. Pro Faciliiori Indagatione, ex Authenticis Inscriptionibus, Sequenti Ordine Conscripta*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [5] *Calculationes RR. PP. Officialistarum Conventus Sciricensis Conscriptae Anno Dni 1763*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [6] *Colligit in Unum ad est Calculatio et Annotatio Proventuum Monasterij S.O.C. per Constantinum Prof. Loci et Sub. in Praesentem Ordine Redacta: Anno suo Unigentijus Desinu Patris Exiens, Carnevestitus, in Sinumatrix Quievit: Sit et Laus, Sit et Gloria, Sit Honor, et Quo Gal. et Lod. Bicipiti Maria Theresia, et Josephi II Tenentur Aquila Tertio*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [7] *Inventarium Klosters zu Szczyrzyc aufgenommen in Folge hoher Gub. Verordnung von 13 Juny 1826 durch den Kreiskommisar von Karchesy mit Zuziehung des Tymbarker lat. Dechant Daneck am 26 August bis 8-ten September, dann am 23 September bis 30 October des Jahres 1827*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [8] *Inwentarz Klasztoru męskiego Księży Cystersów w Szczyrzycu, Diecezji Tarnowskiej a Starostwa Limanowskiego w Galicji na skutek rozporządzenia wysokiego C.K.Namiestnictwa we Lwowie z dnia 20 lutego 1868*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [9] *Inwentarz folwarku janowskiego spisany w 1675 r.*, Arch. i BOCist., sygn. III. 50.
- [10] Chotkowski W., *Grabieże kościelne w Galicji*, cz. 1, Kraków 1919.
- [11] *Inwentarz folwarku przy klasztorze szczyrzyckim spisany w 1645 r.*, Arch. i BOCist., sygn. III. 35.
- [12] *Liber memorabilium*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [13] *Katalog II-go Pokazu Bydła Czerwonego Polskiego hodowli włościańskiej z powiatów Bochnia, Limanowa i Myślenice jaki odbył się w Zegartowicach d. 19 V 1941 r.*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [14] Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce: 1945–1970*, PiT, Kraków 1995.
- [15] *Kronika klasztoru szczyrzyckiego w latach 1945–1964*, Arch. i BOCist., [b.sygn.].
- [16] *Odzyskiwanie majątku klasztornego przez przeora Eugeniusza Włodarczyka, upoważnionego przez opata Huberta Kostrzańskiego. Szczyrzyc*, rkpis, Arch. i BOCist., sygn. akt. W.KM-II-1099/91.

Streszczenie

Podstawą gospodarki cysterskiej w wiekach średnich i epoce nowożytnej była ziemia i związana z nią produkcja roślinna oraz hodowla. Na przełomie XIV i XV w. w klasztorach cysterskich wraz z rozwojem procesów osadniczych i zmianami organizacyjnymi zaczęły kształtować się nowe formy gospodarowania – folwarki. Gospodarka klasztoru szczyrzyckiego miała zdecydowanie charakter rolniczy. Obejmowała pola, łąki, pastwiska, ogrody i sady. Podstawowymi uprawami były zboża kłosowe: żyto, pszenica, jęczmień, owies, a także proso zaliczane do roślin zbożowych z rodziny traw. Oprócz tych pięciu zbóż sadzono tatarak, grykę, wykę, koniczynę, ziemniaki, konopie i chmiel. W ogrodach były następujące warzywa: pasternak, czarnucha, chrzan, kapusta, marchew, pietruszka, bób, rzepa, cebula, buraki i mak. W ogrodach znajdowały się również drzewa owocowe, głównie jabłonie, grusze i śliwy. Istotnym materiałem źródłowym do poznania gospodarki cystersów szczyrzyckich są zachowane w archiwum klasztornym XVII-, XVIII- i XIX-wieczne inwentarze gospodarze oraz wiele dokumentów, odnoszących się zwłaszcza do epoki nowożytnej. Na podstawie analizy ich zawartości można poznać zarówno wyposażenie folwarków w stosowne narzędzia służące do uprawy roli, jak i przede wszystkim wydajność ziemi. Pewną ciekawostką jest – na użytek tego artykułu – ukazanie zmian, jakie zaszły w kwestii własności ziemi uprawnej w opactwie szczyrzyckim po 1945 r.

Słowa kluczowe: Szczyrzyc, cystersi, klasztor, gospodarka, folwarki

Abstract

The Cistercian monastic economy in the Middle Ages and in the modern era was based on land farming and animal husbandry which provided for the current needs of each abbey. At the turn of the 14th and 15th centuries new forms of farmsteads – granges – began to develop in the Cistercian monasteries along with the increased settlement processes and organizational changes. The monastery economy in Szczyrzyc was mainly agricultural and included fields, meadows, pastures, gardens and orchards. The basic crops included: rye, wheat, barley, oat as well as millet. Furthermore, they grew calamus, buckwheat, vetch, clover, potatoes as well as hemp and hops. In the gardens they grew parsnip, nigella, horseradish, cabbage, carrot, parsley, broad bean, turnip, onion, beet and poppy as well as fruit trees such as apple, pear and plum. The main sources of information on the Cistercian economy in Szczyrzyc include the original 17th, 18th and 19th-century monastic inventories and many other documents, especially those regarding the modern era. Their analysis provides information about both the equipment of the granges, including necessary land farming machinery, and the land farming efficiency. Furthermore, the paper describes the changes regarding the farming land ownership in the Szczyrzyc abbey after 1945.

Key words: Szczyrzyc, Cistercians, monastery, economy, granges

Opactwo cystersów w Wąchocku,
wspornik w kapitulniku (fot. E. Łużyniecka)
Cistercian Abbey in Wąchock, the cantilever
in the chapterhouse (photo by E. Łużyniecka)